

DISSERTATIO THEOLOGICO - EXEGETICA
DE
CHRISTI SEPULTURA
NON IN IMPROBORVM, SED IN
DIVITIS SEPULCRO FACTA
AD ES. LIII. v. IX.

QVAM
PRAESIDE
VIRO SVMMME REVERENDO
ERNESTO AVGVSTO BERTLINGIO
S. S. THEOLOGIAE DOCTORE EIVSDEMQUE PRO-
FESSORE IN ACADEMIA IVLIA CAROLINA
CELEBERRIMO

PATRONO SVO AETERNVM COLENDO

D. XXII. MART. ANNI MDCCXXXVIII.

IN IVLEO MAIORI

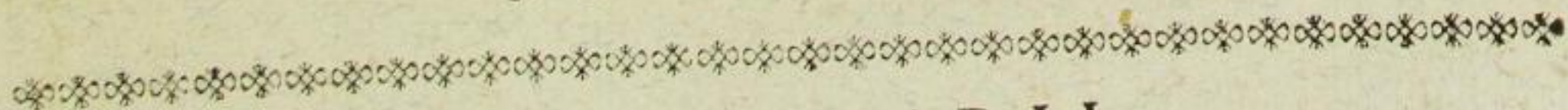
PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBIICIET

AVCTOR RESPONSVRVS

CHRISTOPHORVS GVILIELMVS KAYSER

BRVNSVICENSIS

S. S. THEOL. CVLT.

HELMSTADII
LITTERIS LEVCKARDIANIS.

Handwritten marks: a vertical line, a grid, and a horizontal line.

Handwritten mark: a stylized symbol or signature.

Coll. diss. A
148, 39

Handwritten: 148/39

DISSERTATIO THEOLOGICA EXACTICA
DE

CHRISTI SERVITIA

NON IN LIBERTORUM SED IN
DIVITIS SERVITIO FACTA
AD ES. III. IX.

PRÆSIDE

VIRI SUMME REVERENDO

ERNESTO AVGVSTO BERTLINGIO

S. S. THEOLOGICAE DOCTORE
PUBLICO IN ACADEMIA VITAE CAROLINA
GEBR.

PATRONO SVO AETERNVM COLLENDO

D. XII. MART. ANNI MDCCXCVI.

IN TVRO MAIORI

AVCTOR REVERENDVS

CHRISTOPHORVS GUILIELMVS MATHER

PRÆSIDI

AVTOR

HELMSTADII

LITTERIS LEUCKARDIANIS

MONSEIGNEUR

A

SON ALTESSE SERENISSIME

MONSEIGNEUR

CHARLES

DUC REGNANT DE BRONSVIC

ET DE LUNEBOURG

MON TRES GRACIEUX PRINCE.

A

SON ALTESSE SERENISSIME

MONSIEUR

CHARLES

DUC REGNANT DE BRONSVIC

ET DE LUNEBOURG

MON TRÈS GRACIEUX PRINCE

MONSEIGNEUR,

Rien ne sauroit excuser la hardiesse, que
je prens, d'offrir à VOTRE AL-
TESSE SERENISSIME, avec la
plus profonde soumission, ces premiers fruits
de mes etudes, que cette grace singuliere,
* 3 que

que tout le monde admire, & qui, en particulier, LA fait les delices de tous SES fidels & heureux sujets.

C'est sur cela, MONSEIGNEUR, que se fonde l'esperance, que j'ai, que VOTRE ALTESSE SERENISSIME daignera gracieusement jeter des regards favorables sur ce petit ouvrage, quelque imparfait qu'il soit, comme une marque de mon inviolable devouement.

Et à qui, en verité, aurois je mieux dû presenter ces premices academiques, qu'à VOTRE ALTESSE SERENISSIME, le souverain du pais, où je suis né, & sous le doux & heureux regne du QUEL je fais consister ma plus grande felicité de pouvoir vivre & mourir?

C'est,

C'est, MONSEIGNEUR, à quoy se bor-
nent tous mes voeux; & toutes les fois, que
je pense à cette grande & ravissante bonté,
que VOTRE ALTESSE SERENISSIME
fit paroître envers moi, & deux autres de
mes compatriotes, lorsqu'il nous fut permis,
il y a un an & demi, pendant le peu de jours,
qu'ELLE honora la ville de Halle de SA
présence, de LUI présenter nos très hum-
bles respects; j'ose me flater de la douce espe-
rance, de jouir d'un si grand bonheur.

Veuille le Toutpuissant, MON-
SEIGNEUR, repandre sur VOTRE AL-
TESSE SERENISSIME, & sur SON AU-
GUSTE MAISON, en tous tems si fertile
en grands Princes, & illustres Heros, ses
plus précieuses bénédictions, & LUI ac-
corder une santé & prospérité parfaite!

Ce

*Ce sont, & seront toujours, les sou-
hairs les plus zelés de celui, qui est, avec
la veneration la plus profonde,*

MONSEIGNEUR,

DE VOTRE ALTESSE SERENISSIME

à Helmstedt
le 22. Mars
1749.

le très humble & très obeissant
serviteur & fidel sujet

CHRISTOFFLE GUILLAUME KAYSER.

Ef. LIII. v. 9.

ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו על לז
 חמס עשה ולא מרמה בפיו.

§. I.

uanta humani ingenii perversitas sit, *Ef. LII.*
 si aliunde nesciremus, vel ex sola *13 - 15.*
 supina rerum ad æternam hominis *LIII. 1-12.*
 felicitatem pertinentium negligenti- *vaticini-*
 tia abunde effemus intellecturi. *um est de*
Christo.

Puerorum instar, hujus seculi delectatur crepundiis homo. Quæ vero æternum erant delectatura multa nobiliora bona, ea proh dolor! alto supercilio contemnit. Infelicia, cum sibi ipsi deesse inciperent, primorum nostrorum parentum vestigia infelix premit: dignus, qui cum ipsis pristina eorum exutus sit felicitate. *A* lece-

lecebrosus pomi aspectus Evam induxit, ut, divini interdicti infelix primo interpres, mox prævalente cupiditate contemtrix, omnis suæ posterorumque felicitatis unica ossula faceret jacturam. Reprehensione quidem dignam illam! Non tamen nostra; qui illius exemplo cautius mercari, non didicimus. Non jam invehemur in Cainum, qui fraterno mox sanguine impias commaculavit manus. Non in illos, qui antiquum orbem diluvio sua immerferunt improbitate. De solis illis dicemus, qui, de rebus recuperandaque per humani generis factores imprudenter amissa rectius edocti felicitate, *sanctissimum* hujus *restauratorem cruci impie adfixerunt*; istoque facinore genti suæ tristissima ad hunc usque diem contraxerunt fata. Pari cum illis passu ambulant nostrum ii, quorum o! utinam nulli vel pauci saltem essent, qui ore quidem optimum servatorem confitentur, corde vero abnegant. Sed non jam de nobis, sed de illis, dicemus. *Commendaverat* jam *Moses* his feriam poenitentiam, & *benedictum mulieris semen* (a), qui collapsa sit restauraturus. *Ex Iudæ stirpe* eum proditurum vaticinatus fuerat pius *Jacobus*. (b) *Ex Davidis familia* genus ducturum, *Micha*, (c) *Vivis coloribus depinxerant* *Esaïas* (d) & alii. (e) *Quare codicem sacrum*, ut ex illo, se agnoscere discant, scri-

(a) Gen. III, 15.

(b) Gen. XLIX, 10.

(c) Micha IV, 8. V, 1-3.

(d) Esa. LIII, 9.

(e) v. g. Zach. IX, 9-11. XI, 4-14. Pf. XXII.

scrutari jubet Christus (f). Cujus vero faciem tam sollicitè descripserant viri divini, is prorsus tamen peregrinus visus fuit genti anxie eum exspectanti. Non, quod agnoscere ex datis characteribus nequivissent. Fuerunt enim omnino, qui probe adgnoscerent. (g) Ceterorum vero oculis immoderatus idem ille, qui fascinosos primum hominum par corruperat, rerum terrenarum amor tam densas affuderat nebulas, ut videntes coecutirent. Regem anhelantes, qui sub Romanorum jugo satis quietam in libertatem vindicaret, amiserunt, rege isto rejecto, rempublicam; in hunc diem, nisi multo nobiliora illius beneficia impie respuissent, perduraturam. Imo tanta in hunc diem gentis hujus obstinatio est, ut ad gentem suam obtorto collo trahant, (h) quæ de divino isto rege tam clare prædixit Esaias vates, ut perfectius illum, qui oculis suis præsentem fuerant contemplati, describere nequiverint evangelistæ.

§. II.

Quod ut appareat, insignis hujus vaticinii, cuius aliquam partem illustrandam nobis sumimus, brevem dabimus Sciagraphiam. I. Admiranda fatorum Messiae catastrophe pingitur. Cujus ad humilitatem, qui brevi ante obstupuerint, iidem mox majestatem ejus admirabundi sint veneraturi. LII, 13-15. II. Profopoeia apostolorum, sapientiam & omnipotentiam.

(f) Ioh. V, 39.

(g) Luc. II, 25-35.

(h) E. g. Raschi & Abarbanel, ad Es. LIII.

potentiam Dei, qui tristissima Messiae fata præter omnem hominum opinionem in summam converterit majestatem, concelebrantium. LIII, I. III. Status, quem vocamus, exinanitionis describitur. Humilis natiuitas; cum miseria & paupertate colluctatio; omnium contentus; ipsorumque apostolorum, propter concatenatas impetum in eum facientes tribulationes, exigua fides. v. 2. 3. IV. Quæ vero singula illi evenisse, ut hominum per eum expiarentur peccata, intellecturi sint fideles. v. 4-6. V. Quare vexationes ipsamque mortem, pergit propheta, in cruce patientissimus perseferet. v. 7. VI. Resurrectione vero ab hostibus triumphans, æternum vivet. v. 8. VII. In hos vero, qui ipsum in crucem egerunt, severissime animadvertet. v. 8. VIII. Ad sepulturam ejus revertitur vates; quam, inter maleficos ipsi destinatam, in viri divitis monumento sit inventurus. v. 9. IX. Repetit denique, has Christo eventuras calamitates, ut generis humani tollantur peccata, & ad sanctissimam illius doctrinam converſi, quorum ingens futurus sit numerus, per fidem serventur. v. 10-12.

§. III.

Pauca in illis duobus v. 9. & 10. de Christi sepultura. Est hæc per Esaiam vatem ad vivam picta optimi servatoris imago. Ex cujus lineamentis illi coævus de ejus persona non feliciter tulisse iudicium, jure meritoque miramur. Sed quid præjudicatæ non possunt opiniones! Quæ tantæ erant, ut, quibus fata sua iterato prædixerat, desperationi proximi essent discipuli, cum ex cruce pendentem viderent: Resurrectionem nunciantibus fidem non adhiberent.

Omni-

Omniū quippe animos *vana fiducia de terreno Messiae regno* occoecaverat. Quam cum ex Esaiā ceterisque divinis scriptoribus haurire non potuerint; per inordinatum rerum humanarum amorem, qui, ut spiritualia & aeterna in justo minori ponantur pretio, efficit, eorum animis insinuatam fuisse, facile intelligitur. Sufficiat nobis, ex Esaiā didicisse, recentioribus multo *rectius de Messia* iudicasse veteres in Iudaica gente *fideles*. Hos vero deserentes miseri nostrorum quoque temporum appellæ, hoc luce meridiana radians Esaiæ de Messia vaticinium ad suam gentem tam misere detorquent, ut eos ad clarissimam lucem oculos obstinate occludere manibus palpare possis. Persuadere nobis volunt, (i) per suam gentem exoratum & placatum esse Deum, ne propter ceterorum iniquitatem conditum a se mundum devastaret. Apage nugas! Per gentem; quæ quidem, quantum in se fuit, horrendis suis eam devastavit facinoribus. Cur, quæso, toties deserta jacuit Palæstina? Cur hunc in diem jacet? Ita vero comparatum humanum ingenium est, ut eorum, quæ suo non patrocinantur errori, perversam facile comminiscatur interpretationem. *Nolunt Messiam, qualem promisit Esaias.* Quid igitur illis reliquum est, nisi ut de Messia eum vaticinari negent? Nobis vero hujus vaticinii non eripient evidentiam. Sive enim illud legas, sive Iesu Nazareni apud evangelistas, cujus in dubium vocare nequeunt veritatem, historiam: idem te legisse dices; ibi in com-

A 3

pen-

(i) Ad Es. LIII, 6.

pendio, hic prolixius. In eo nobiscum consentiunt, *rerum prænunciatarum eventum*, optimum earum esse *commentarium*. Ostendant igitur nobis toto in humano genere personam, cum explodenda sint, quæ de gente sua somniant, in quam *singulæ* illustris hujus *vaticinii partes* æque recte sint dicta; atque in Iesum Nazarenum. Quod cum fieri nequeat, in *præcipuis* hujus *vaticinii*, tanta evidentia luce radiantis *momentis* ea unanimitate, si GROTIUM, eosque, qui cum illo faciunt, exceperis, *consentiunt interpretes Christiani* omnes, quibus curæ cordique veritas est; ut, sicubi dissentiant, nulli tamen eorum tantum alter ab altero faciant divortium, ut a salutari ad Messiam per Esaiam ostensa semita aberrant. Licet in nonnullis hæreant viri divini elocutionibus; quarum pondus non omnes æque exhauriunt. In quibus sunt, quæ de *Christi sepultura Esaias* canit. Circa quæ cum recentiorum quoque celebriores a vero aberrare tramite nobis quidem videantur; in illo vero qui incedunt, obstacula tamen sibi nobisque relinquunt: operæ pretium esse duximus, in *criteria* inquirere, quibus & *falsitatis arguamus* rejiciendas, & *ab omnibus dubiis liberemus* interpretationem præferendam.

§. IV.

*Dissensus
interpretationem
de
sepultura
Christi.*

De *Messiae sepultura* hunc in modum viri divini verba se habent *קברו ואת עשיר ותן את רשעים* De Christi sepultura sermonem hic esse omnes propemodum uno confitentur ore. De singulorum tamen fere prophetæ

phetae

phetae verborum sensu in diversa abeunt. Cujus quidem dissensus praecipua breviter attingemus capita. 1. Cum *propositionis subjectum* non nominet propheta; aliis id α) *Deus* est; aliis β) *gens Iudaica*; aliis γ) *Christus*. Cujus planior explicatio est; is recte supplere elipsin est censendus. 2. ⲓⲛⲓ , quae *forma futuri* est, per α) *Præteritum* alii reddunt; alii β) per *Futurum*. Utrumque suo loco recte fit. Neque multum hoc loco interesse videatur, utro reddas modo; cum de futuris ut de præteritis loqui soleant prophetae. *Neutrum* tamen hoc loco satis recte fieri, saltem ab iis, qui de sepultura inter scelerstos verba accipiunt, ex eo certum est, quod inter hos Christus nunquam fuit sepultus. 3. Particula ⲛⲛ α) *accusativi nota* plerisque est. Estque hujus frequentius, quam ceterorum casuum. β) *Dativi notam* esse, volunt nonnulli. Esse profecto potest. Sed sollicitè distinguendum est inter verba, post quae Dativam significet. Exemplum, ubi post ⲓⲛⲓ Dativo præmittatur, melius desideramus, quam ex Dan. I. 9. dedit NOLDIVS. (k) Significat aliis γ) *apud, prope, cum, inter*. Qui hujus particulae significatus sunt frequentes. 4. ⲓⲛⲓⲛⲓ α) *gentiles* sunt aliquibus; qui improborum nomine Iudæis venire soleant. Ad Actor. II, 23. provocant: $\delta\iota\acute{\alpha}$ $\chi\epsilon\iota\rho\acute{\omega}\nu$ $\alpha\acute{\nu}\omicron\mu\omicron\omega\nu$ $\pi\rho\sigma\pi\acute{\eta}\zeta\alpha\nu\tau\epsilon\varsigma$ $\alpha\acute{\nu}\epsilon\iota\lambda\epsilon\tau\epsilon$. Et ad Gal. II, 15: $\text{Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ ἐκ ἐξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί.}$ Sed ex V. T. locis æque aperte de gentilibus loquentibus demonstrari id debebat. Non enim ad antiquiora Esaiæ tempora inferri potest a recentioribus. Et licet ad
fui

(k) Concord. partic. ad partic. ⲛⲛ , pag. 122. edit. Hafn. 1679.

fui ævi Iudæorum imitationem, Novi Foederis Scriptores gentiles nonnunquam ἀνόμους vel ἁμαρτωλούς appellaverint; effectum nondum est, apud Veteris Foederis quoque scriptores eos עֵשֶׂר nomine venisse. Ipsi Iudæi interpretes inter codicis sacri & Mischnæ phraseologiam distinguunt, & sicubi ex hac illam velint illustrare, id se facere non dissimulant. Sed sunt עֵשֶׂר in Veteri Testamento nonnunquam gentiles. Hoc tamen loco esse valde dubitamus. Quoniam in Christum cruci adfigendum multo atrocior Iudæorum, quam gentilium, impietas fuit. β) *Judæi impii Christi persecutores* aliis sunt. Et hi rectius fortasse; nisi sint, qui multo adhuc rectius. Malunt enim alii γ) *maleficos sive sceleratos supplicio e medio tollendos*; quales erant isti latrones, (inter quos medius Christus pependit, & quibuscumque sepeliendum esse inimici ejus decreverunt. Sunt denique, quibus non concreti ראשון (עש) *improbi*, sed abstracti δ) ראשון (עש) *improbitalis* pluralem formam esse placet. Hæc vero Vitringæ displicet; (1) quod abstracti pluralis alias non legatur. Quod pro verodissimilitudine sufficere posset; licet absolute negari nequeat, pluralem nominum formam in usu fuisse eorum, quorum in sacris non legimus. Addimus nos, oppositum concretum עשיר, *divitis* pugnare quoque pro concreto ראשון, *improbis*. ε) Sunt denique, qui ex ראשון *impis divites* facere volunt. Sed male; quia sine exemplo. פ) עשיר, plerisque α) *dives* est. Sunt tamen etiam, qui β) *divitem*, concretum, pro *divitiis*, abstracto, positum existiment.

(1) Ad h. l. 1. (k) Concordantia...

ment. Omnium linguarum scriptoribus solenne hoc esse, nemo ignorat. Num hic sit factum ex eo dijudicari debet, uter significatus planiorem verborum det interpretationem. 6. Vocabulum מותיו, de α) *justa pœna Judæorum* Christi persecutorum nonnulli interpretantur, β) de Christi morte ceteri. Certum est, *calamitates & pœnas* nomine *mavet* (מות) non raro venire. (m) Quare de hujus quoque vocabuli significatu, ut ad arbitrum, ad planiorem interpretationem provocamus. γ) De plurali quoque hujus nominis forma disputatur. Ea vero, cum alibi quoque legatur; superflua nobis hæc disputationes videntur. δ) Sunt vero etiam, qui *bamothav* (במותיו) *monumentum ejus*, pro *bmothav* (במותיו), *in morte ejus*, legere jubent. Sed tanta nobis punctorum vocalium autoritas est, ut propter interpretationem non meliorem illis adversantem, non rejiciamus bonam, quæ illis servatis prodit. Nisi aperte doceri possit, in punctis vocalibus esse erratum, violentum nobis videtur, ea mutare velle. 7. Denique על אשר על est positum. (n) Reddunt α) alii, *eo quod, quia*. β) Alii, *cum tamen*. De posteriori significatu dubitamus, saltem exemplum nescimus. Prior vero certus, vulgarior, & prophetæ scopo accommodatior est. Quibus præmissis, celebriorum nonnullorum interpretationum explicationes daturi, nostrum de illis feremus iudicium.

B

§. V.

(m) E. g. Exod. X, 17.

(n) Data enim per Noldium ad partic. על significat. 26. *quavis*, p. 706. exempla, & ab eodem in annotationibus num. 1762. p. 1052. dicta, quod efficere debebant, non efficiunt.

§. V.

Grotii in-
terpreta-
tio.

Prætereundus erat GROTIUS; (o) qui illustre hoc vaticinium pervertere potius, quam explicare, voluisse videatur. Confessus enim, sublimius, & magis κατὰ λέξιν, pro verborum tenore, de Christo accipiendum esse; ad Jeremiam tamen vatem detorquet. Is hunc in modum reddit verba, quorum jam quærimus lucem: *Et dabit impios pro sepultura & divitem pro morte sua.* Ad quæ summa obscuritate laborantia hæc commentatur: „ *Illum ipsum (Jeremiam) etiam interficere voluerant. Ut legimus Jer. XXVI. At Deus ipsius vice viros potentes quidem, sed improbos, sacerdotes nempe mortem feremiæ machinatos, morti dedit per Chaldæos, 2. Reg. XXIV, 18-21. Nihil illis divitiæ suæ profuerunt, quibus se redimi posse speraverant. Sensum hunc bene expresserunt Græci.* „ Alexandrinæ versioni hæc satis bene respondere largimur: quæ tamen de Jeremia nihil habet. Cum Ebræis vero Esaiæ si consonare deberent; statuendum esset, בקברו pro קברו positum esse; & *sepulturam pro morte.* Et, ut Grotii mens exprimeretur, ita reddi deberent: *Dabit impios in sepulturam ejus, & divites in mortem ejus.* Id est, illius loco sepelientur & morientur improbi & divites ejus inimici. Qua in versione licet concedere vellemus, per figuram omnibus per familiarem linguis, pro *morte sepulturam, eandemque ante mortem esse positam*; attamen non vidimus, cur *dives* in singulari & *improbi* in plurali numero sint positi.

§. VI.

(o) Vid. Critic. Anglic. ad h. l.

§. VI.

IMMAN. TREMELLIUS & FRANC. IV-
 NIVS justo obscuriorem hanc dant versionem: (Po-
 pulus) enim exposuit improbis sepulcrum ipsius, & di-
 viti in mortem suam: eo quod non fecit violentiam;
 neque est dolus in ore ipsius. Quod populus Judaicus
 id fecerit, recte quidem supplere nobis videntur.
 Scholia versionem ita explicant, quod Judæi impro-
 bis Romanis & diviti Pilato Jesum trucidandum tra-
 diderint, in suam, Judæorum perniciem; a quibus
 illius a Deo sit reposcendum supplicium; idque eam
 ob causam, quod illius sanctitatem & integritatem
 ferre nequiverint. Sepulcrum & his pro morte posi-
 tum censetur. Quod ferri poterat. Sed particulam
 AN Dativi notam temere non esse faciendam, monui-
 mus. (§. 4. num. 3. β). Romanos per improbos
 vix intelligi posse non minus docuimus (§. 4. num.
 4. α). Et de Pilati divitiis unde constat? Si במתו
 de Judæorum pœna accipiendum sit; potius למותו
 dicendum fuisse videatur.

Junii &
Tremellii.

§. VII.

HACKSPANIO (p) placuit versio: Et de-
 dit impios sepulturam ejus, & divitem in mortibus
 ejus. Quam obscuriorem explicat de hostium Christi
 pœnis. Deum catervam impiorum deturbaturum in se-
 pulcrum, quod innocenti paraverant; & Adseffores
 Synedrui, divites illos, pro morte ejus subituros judi-
 um mortis, & similes pœnas luituros. Concordant hæc

B 2

cum

(p) Citante Campegi, Vitringa, ad h. l.

cum Grotii interpretatione, (§. 5.) si id solum excipias, quod, quæ ille de Jeremiæ hostibus, hic de Christi dictum putat. Quare, quæ ibi monueramus, hic quoque erunt monenda. Addimus, multos Synedrii Assesores divites non fuisse. Præterea de hostium Christi pœna v. 8. præcedenti jam dixerat.

§. VIII.

Nostra
verborum
Ez. LIII,
8. explica-
tio.

Quod ut clarius appareat; paucis huc pertinentia illustrabimus verba. Dixerat vir divinus, versu eodem ineunte de *statu exaltationis*, quem vocamus, *Christi*; quod, tot tantisque *perfunctus laboribus*, *hostium ereptus manibus*, *in vitam sit reversurus*, *mortem secundo non obiturus*. Ad eandem vero *Messia* majestatem *vindicta* quoque pertinet *ab hostibus suis justissime sumenda*. De qua hunc in modum pergit: *כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו*. Quæ ita reddimus: *Quod vero per iniquitatem populi mei ex terra viventium excisus est, propterea illi plaga afficientur*. Admirabilis catastrophe! Jesu, crucis morte e medio sublato, salvo, hostes ejus justas sui flagitii pœnas luent. *Judaicam gentem* vates appellat *עמי*, *gentem meam*; quæ erat. Et hæc *reipublicæ suæ per Romanos excidio* dirissimas *dedit pœnas*. Favet huic interpretationi connexio; favet eventus. Occurritur illa dubio, num *למו* pro *לי* poni potuerit. Quod fieri posse & nonnunquam factum esse, *Vitringa* contendit; *Kimchii* fretus *autoritate & locorum nonnullorum excitatorum*. Valeat quidem *Kimchii*, quantum possit, testimonium. Tantum vero valere nequit *Judæorum interpretum autoritas*, ut cæco impetu illa abripiamur.

mur. Sæpe enim illi Gordios nodos non solverunt, sed violento ferro secuerunt. Non magis vero Vitrinam, ad quæ provocat, loca juvant. Gen. IX, 26. 27: ויהי כנען עבר למו, reddimus: *Eruntque Cananæi servi illis; Semi & Japheti posteris.* Non enim fratribus fervire debebat frater; sed illorum feris nepotibus hujus nepotes. Non rectius ad Es. XLIV, 15. provocat. Illudens ibi idololatriæ vir divinus, *Inseruit, inquit, homini petita ex sylva materia ad comburendum. Sumitque de ea, ut ad eam calefiat. Incendit quoque de ea, ad quam coquat panem. Sed & facit ex ea idolum, quod adoret. Convertit eam in simulachrum.* Pergit: ויסגר למו, *adoratque ea; puta ea, אל, idolum & פסל, simulachrum, de quibus modo dixerat.* Non solum enim *plura* sibi parabant *idola*; quæ singula divino prosequerentur honore: Verum etiam *duo idolorum nomina* a propheta fuerant *nominata.* Par ceterorum a Vitringa allatorum locorum est ratio. Qua ratione cum expedire nos queamus, rectius nos id facere confidimus, quam incertum formæ grammaticæ ad fingere significatum.

§. IX.

Sed ad Christi revertimur sepulturam. FO-Forerii.
 R E R I V S (q) Hispanus, primo dubitat, annon corruptus per Judæos hic textus sit, ut puncta *bemothav* (במתיו) pro *bamothav* (במתיו) sint substituta; quod *bamothav* (במתיו) per *monumentum sepulchrale* fit
 B 3 red-

(q) Vid. Critic. Aglic. ad h. l.

reddendum. Vel, annon per eos *trajecta sunt verba*, & in voce במתו *præfixum ב*, ut rem obscurarent, *adjectum*; hunc in modum restituenda: ויתן את רשעים — מתו ואת עשור קברו *Et dedit cum improbis cruciatus ejus, & cum divite sepulcrum ipsius.* Mox vero corruptione textus absolvens Judæos, aliud mysterium non minus celebre quam sepulturæ domini in monumento divitis Josephi, sub his verbis latere suspicatur. Ita nimirum verba reddit: *Dedit Deus improbos sepulcrum ejus, & dedit eum divitem per cruciatus suos.* Et hunc in modum uberius explicat: „Fecit ut sepulcrum ejus essent improbi, i. e. Sepultus est, ut improbi cum illo sepelirentur, & omnis improbitas in barathrum truderetur. Reddiditque Jesum per suos ipsius cruciatus & mortem omnium ditissimam. De divitiis autem, quas consecutus sit, versibus sequentibus plura. „Minus obscura versio fuisset futura; si statuisset, præfixum ב, cujus frequentissima ellipsis est, in voce קברו desiderari; & reddidisset verba, *Detrusit Deus peccata in sepulcrum ejus.* Si vero per consequentia indicare voluisset propheta, *Jesum per cruciatus suos factum fuisse divitem;* pro, ואת עשור במתו, scribere debuisset, ואתו עשור במתו. In illa enim improborum & Christi oppositione, particula אתו abesse vix potest, nisi data opera obscurissime loqui quis velit. Contra ea, si hic sensus esse debeat, nullus prorsus particulae את usus erit. Accedit, quod ea, quæ his verbis dici putat Forerius, paulo post v. II. dicuntur per prophetam; qui idem sæpius incongrue repetere non est censendus. Finito enim, cum Christi

sti

sti sepultura, de fatis ipsi obventuris vaticinio; inquire in id incipit, quid Deum moverit, ut has Messiae decerneret calamitates; & praegnantissimas, consilii divini exponit rationes.

§. X.

Sola perspicuitate Forerium vincit SALOM. *Glassii*.
 GLASSIUS (r). Cujus haec interpretatio est: *Et dedit, vel posuit Christus improbitates in sepulcro suo, & divitias in morte sua.* Hoc sensu: „Peccata hominum, quae portaverat in corpore suo super lignum, intulit quasi secum in sepulcrum, ut a facie Dei sint abscondita, & remissa omnibus, qui in Christum credunt. Et mors Christi pretiosissima, instar caelestis gazophylacii proponitur, in quo omnis divitiarum spiritualium sufficientia reposita est & exinde fide vera ac viva desumi potest. „ Recte monet Glassius, pro illo, quem horum verborum concipit, sensu, קברו positum esse pro בקברו. Et quoniam durum ipsi videbatur, dicere prophetam, Jesum improbos intulisse in sepulcrum suum, pro improbitate hominum, quam in id intulerit; רשעים pluralem abstracti *rescha* (רשע), improbitatis, esse contendit. Quod nobis parum verosimile videri; supra (§. 4. num. 4. d) jam monuimus. Addimus jam, parum juvare Glassium, quod ex רשעים abstractum fecit, quamdiu עשיר, quod, ex ipsius mente, pro abstracto similiter positum est, concretum manet. Et sic qui-

(r) Gramm. Sacr. Lib. III. Tract. I. Can. II. p. 379. ed. Francof. & Hamb. 1653.

quidem difficultatibus non exiguis hæc quoque premitur explicatio. Contra quam, quæ *Vitringa* jam monuit, nos non repetimus. Largientur saltem omnes, si erui alia possit, quæ, ut minus ingeniosa, ita minus quoque sit coacta; eam huic esse præferendam.

§. XI.

Clerici.

Ad IO. CLERICVM accedimus, justo, ut in multis est, audaciorem. Cujus quidem planissima hæc interpretatio est: *Posuit eum Deus cum fontibus; sed sepulturam ejus, postquam mortuus esset, cum divite, quia nulli injuriam fecerat, nec fraus ulla in ore ejus fuerat.* En! tibi interpretationem iis, quæ apud evangelistas relata legimus, exacte respondentem. *Inter duas enim latrones medius cruci adfixus fuit Christus.* Corpus vero mortui in monumento viri divitis, *Iosephi ab Arimathia,* fuit conditum. At vero, quod maxime desideres, est, eam Ebræis *Esaïæ* non respondere. Quod cum ipse intelligeret; *intempestiva crisi* textum emendare, an corrumpere? est adgressus. Confitetur, aliquando se esse suspicatum, hunc in modum ebræa verba integritati esse restituenda: ויתן את רשעים במתיו ואת עשיר בקברו: *Et dedit eum cum fontibus ejus, et cum divite in sepulchro ejus.* Si ita; cur non potius: ואת עשיר בקברו *sed apud divitem sepulcrum ejus?* Sed mox, quod solius transpositi præfixi et minor visa esset mutatio, hunc in modum rescribendum esse statuit: ויתן את רשעים וקברו את עשיר במתיו. Quæ lectio si genuina esset, nihil profecto habituri essemus, quod in Cle-

Cle-

Clerici desideraremus versione. Non urgebimus, re-fragari *accentus*; cum vox קברו *Sakephkaton*, maxi-
mo in Athnachi ditione distinctivo, sit notata. Sunt,
quibus non placet hæc disputatio & nihil aliud exin-
de effici existimant, quam id, quod qui *accentus* ver-
fui huic adjecit Masoretha, aliter eum, quam Cleri-
cus sit interpretatus. Nec hoc loco disputabimus
contra eos, qui *notariorum incuria textum ebræum*
nonnullis in locis *corruptum* esse contendunt. Acer-
rime negantes tamen, *studio dataque opera per Iudæos*
factum id esse, merito eos notamus. Optimo quo-
que jure eos damnamus, qui, ubi verba quædam
satis non intelligunt, critico suo statim parati sunt cul-
tello. Ah! quam multa bonorum scriptorum ge-
nuina loca temeraria hac libidine toto die miserrime
lacerantur! Qua cum in exteris profecto peccetur;
de sacris quid, quæso, dicemus? *Sine omni neces-
sitate Clericum huic loco violentas intulisse manus*, ex
eo intelligetur, quod ex verbis, ut jacent, æque
planum atque Clerici, neque a Clerici multum
discrepantem, eliciemus sensum. Quod superest,
monemus, si sua stare posset interpretatio, non male
quidem supplevisse Clericum ellipsin, ut propositio-
nis subjectum *Deus* sit. Ista vero cum stare neque-
at, in eo quoque a vero aberravit.

§. XII.

Suam quoque hujus commatis explicationem *Lakema-*
nobis dedit IO. GOTHOF. LAKEMACHERVS, (s)^{cheri.}
C no-

(s) In Observ. Philolog. Part. VIII, Observ. V. p. 205 - 224.

nostræ Iuliæ Carolinæ quondam Philologus celeberrimus, quam hoc loco perlustrare operæ pretium esse duximus. Ipsi vox *bmothav* (בְּמֹתָיו) est Pluralis nominis *bamah* (בְּמָה). Quod, ut Græcorum *βωμὸς*, non solum *altare*, verum etiam *locum*, sive a natura, sive arte, *excelsum*, sed & *structuram in altum assurgentem*, speciatim *cippum* vel *monumentum sepulcri* significare contendit. (t) Operose porro ex historia docet, moris fuisse veteribus Ebræis, hominibus nobilioribus excelsa & magnifica erigere monumenta. Contendit, רשעים *improbos* & עשיר *divitem* prophetæ synonyma esse. (u) Quod ut nobis persuadeat, observat, cum impietate conjunctas ut plurimum divitias esse; gentem Israeliticam, cum pinguis facta esset, recalcitrasse; Christum vaticinari, divites in regnum coelorum difficulter ingressuros. Locum tamen parallelum, ubi vocabulum רשע *divitem* significet, affert nullum. Putat igitur, Esaiam, cui solenne fit, eodem in versu commata conjungere synonyma, quorum posterius prioris epexegetis fit, quem modo *improbum* vocaverat, eundem, declarationis causa, appellare *divitem*, ut, cujus fortis improbum intelligat, clarius etiam significet. Punctationis rationem, quod *bamothav* (בְּמֹתָיו) pro *bmothav* (בְּמֹתָיו) legendum jubeat, interpretationem suam non infringere confidit. Torquet denique eum, quod, si de Iosephi Arimathæensis, quo plerique trahant interpretes, monumento Esaiæ accipien-

(t) Iam OECOLAMPADIVS בְּמֹתָיו per *excelsa* vertit, & per *mausolea* explicat in Comm. ad h.l. Et auctor Bibl. Marburg. infra adlegendus per *Höhen* Germ. interpretatus est.

(u) Quod etiam B. LUTHERVS credit Opp. Lat. Ien. Tom. 3. p. 427.

pienda verba sint, *impium* faciat virum, cui *pietatis* testimonium perhibent illius in optimum servatorem amor & evangelista. Id vero se facere negat. Contendit enim, vocem עשי non tam ad virum hunc singularem pertinere dici debere, quam ad illius divitis conditionem, qui plerique impietatis culpæ haut careant; licet nec pietatis virtutisque cultores eodem in genere omnino defint. Sic igitur remotis obstaculis, hunc Efaiaë verborum agit paraphrasten: „*Voluit Deus sepulcro eum condi tali, quale solet esse hominum impiorum, eorum scilicet, qui opibus abundant. Voluit, inquam, collocari corpus ejus in spelunca, monumento quodam ornata, atque divitis alicujus corpori recipiendo destinata.*” At vero, quæ nobis non placent, supersunt gravissima. De vocis *bamah* (במה) significatibus, quibus plures fortasse addi possent, nihil disputamus. Neque magis de consuetudine veterum Ebræorum magnifica suis extruendi monumenta. Sed de eo, quod Efaiaë synonyma sint עשי *improbi* & עשיר *dives*, valde dubitamus. Num *cum impietate ut plurimum conjunctæ divitiæ sunt?* Non putamus. Sunt hominum plerique improbi. Sunt vero etiam plerique pauperes; saltem non habebunt, cur de divitiarum conquerantur copia. Plures igitur impios invenies egenos, quam divites. Si dixisset, *cum divitiis ut plurimum conjunctam esse improbitatem*; quod contradiceremus, non essemus habituri. Sunt enim divitiæ sæpe illis, qui iis destituti boni essent futuri, noxiæ ad peccandum illecebræ. Comprobatumque dederunt, adspirante fortuna, suis moribus Israelitæ, verum id

X. 2011 (v)

esse: *Luxuriant animi rebus plerumque secundis.* Ad quod tamen divitiæ non præcise requiruntur. Sufficit, si gulæ pabulum non desit, tantumque suppetat, ut Baccho nonnunquam litare possit gulosa turba. Cur divites ad sua castra non facile transituros prædiceret Christus, hæc ratio erat, quod sui confessione amittendi divitias, quas immodice amare solent plerique, periculum essent incurfuri. Non dicit Christus (v), animos divitum esse pauperum animis detestabiliores; sed pauperes non impediri periculo amittendi bona sua, quo divites, quo minus sibi dent nomen. Locum V. T. desideramus, ubi nomen עוֹשֵׁי דִּיבִיתִים *divitum* synonymum sit. (§. 4. num. 4. ε.) Esto vero, quod tamen minime credimus, proferri posse, ubi *improbi* dicantur *divites*, exemplum; ab Esaia tamen hoc loco id fieri debuisse negamus. Virum, cuius tanta in Christum pietas erat, ut suum, quem ipsi discipuli timide dissimularent, palam profiteretur illius sepultura amorem, in divitum impiorum genere ponere vir divinus non debebat. Conscribas, quæso, panegyricum in *virum divitem*, eumque pi-um & probum; appellas eundem *improbum*, causatus, non ad illius hoc pertinere *personam*, sed *conditionem*: audiasque, quid censores publici sint dicturi. Panegyricum vero, quamvis paucissimis absolutum verbis, in Josephum Arimathæensem conscripsit Esaia. Quod suo loco recte fiat; idem, si alieno, pessime. Sic igitur pientissimi Josephi nos honori consuluisse confidimus. Non negamus, Esaiaæ solenne esse, ut eodem in versu eandem rem diversis verbis bis vel & sæpius enunciet, inque hoc ipso, in

(v) Marc. X.

quo

quo illustrando occupati sumus, capite id aliquoties facere. Ergone vero in hoc quoque versu? Habetne plures, in quibus id non fiat, hoc caput versus? Quid denique de voce *bmothav* (במותיו) scripta, & *bamothav* (במותיו) legenda, sentiamus, supra (§. 4. num. 6. d.) jam diximus (x).

§. XIII.

Tutiorē viam ingressus nobis videtur SEB. ^{Seb. Mun-} MÜNSTERVS; quem quidem rem ipsam acu tetigif- ^{steri.} se putamus, licet versio latina non satis sit commoda. Quæ hæc est: *Et dedit apud impios sepulcrum ejus, & apud divitem in mortibus ejus: cum tamen nihil iniquum gesserit, nec fuerit dolus in ore ejus.* Quis vero dedit? Particula על, quæ, eo quod, significat, sine exemplo per, cum tamen, redditur. (§. 4. num. 7. β). In glossa, per *sepulcrum apud impios*, intelligit sepulturam in Calvariæ monte, extra civitatem Davidis. Ex quonam vero bonæ fidei scriptore didicit, in calvariæ monte semper supplicio datos fuisse maleficos, ibidemque sepultos, vel & illos, qui cum Christo crucifixi fuerant, latrones? Cætera recte se habent.

§. XIV.

Eodem tramite incedit CAMPEG. VITRIN- ^{Vitringæ.} GA, sua, quam a LUDOVICO CAPPELLO se accepisse

C 3

(x) De vocalium autoritate quid statuamus, de eo fusius legi potest Excell. ANDR. GEORG. WAEHNERVS, Professor in Academia Georgia Augusta celeberrimus, Fautor & Præceptor noster ad cineres usque colendus in *Antiquit. Ebræorum* Sect. I. Cap. XXXVI.

pisse confitetur, interpretatione. Versionem hanc dedit: *Et positum est cum impiis sepulcrum ejus; at cum divite fuit in morte sua: eo quod nullam fecerit violentiam, & nullus in ore ejus dolus fuerit.* Ad quam hunc in modum commentatur. „Cum videtur sepulcrum habiturus esse sive crucem, sive ei subjectum facinorosorum coemeterium ex scopo & intentione eorum, qui eum affecerunt supplicio crucis: curavit Deus, ut dives aliquis in se susciperet cadaveris curam, idque reposuerit in loco mundo: quippe passus erat innocuus, nullius unquam criminis reus, nullius convictus. „ Recte interpretatur particulam *אִתּוֹ* utramque per, *cum*. Non male *אִתּוֹ* impersonaliter. Recte *אִתּוֹ* illi sunt latrones, inter quos Christus & crucifixus. Recte interpretatur vocem *בְּמוֹתוֹ* de morte Christi. Recte denique invenit *אִתּוֹ* divitem, in persona Josephi Arimathæensis. Moneamus tantummodo, in supplendis *ellipsisibus* non satis sollicitum fuisse virum celeberrimum; neque magis in exprimendo genuino *particularum significatu*; neque denique in verbi *אִתּוֹ* tempore. Nunquam enim cum improbis positum fuit Christi sepulcrum. Ex quibus factum est, ut versionis verba offendant, quos non offendit interpretatio. Ut vero appareat, facili negotio ex Vitringæ versione hanc removeri posse offendiculum, & prophetae verba eum accuratissime spirare sensum, quem eventus comprobavit; pauca ante erunt præmonenda, quam tersiorem nostram, ut confidimus, demus versionem.

§. XV.

§. XV.

Frequentissimæ omnibus in linguis sunt *el-Ellipses*.
lipses, & quo quis ornatus dicit, eo frequentiores.
 Premimus verba, quæ non pronunciata ipse supple-
 re potest vel auditor vel lector brevitatis in dicendo
 non minus quam agendo studiosi. Tantum abest,
 ut vitio id ponatur, ut pulchras ducamus singularum
 orationis partium, *nominum, verborum, particula-*
rum, ellipses, quin imo si integræ quoque reticean-
 tur propositiones, audientium vel legentium permit-
 tendæ meditationi & iudicio. Tam amplus hic cam-
 pus est, ut ad eos, qui illum ingressi sunt, incertum
 an emensi, remittendi sint nostri lectores. Dignam
 hanc censemus, in qua summo studio exercentur
 cum ceterorum, tum maxime sacrorum scriptorum fu-
 turi interpretæ, arenam. Multa enim sibi circa el-
 lipses sumunt multi, quæ non debebant. Contra ea
 immemores sæpe eorum sunt, quæ omni carent du-
 bio. Plenam de *ellipsibus* tractationem in iis esse,
 quæ desiderantur, & propter infinitam utilitatem,
 quam maxime exoptanda sunt, censemus. Nos pau-
 ca tantummodo, quæ ad præsentem nostrum faciant
 scopum, summis digitis attingemus. *Omniem abes-*
se jubemus in supplendis temeritatem 1) *Suspectum*
 nobis est, quod in antecedentibus vel consequentibus non
 appareat, assumtum *vocabulum*, nisi, quæ expressa
 sunt, manifeste arguant, id, non aliud, assumi de-
 bere. Qua in re justo audacior multorum temeritas
 est. 2) Non mireris reticeri *vocabulum*, quod in
 eadem forma grammatica vel adfuit vel sequitur; si
 vero ea, quæ in diversa, id te merito mirari credas.
 Mi-

Mirari autem defines, si modo a nobis scripta vitiose scripta non esse largiaris. At ex Latina de Ebræa lingua iudicium non est ferendum. Suus enim cuique linguæ genius est; ut, quæ ornata in hac sunt, barbara sæpe sint in illa. Ita profecto est. At vero in multis quoque tam amice conspirant, ut major fratrum nequeat esse consensio. Sedulus fontium sacrorum scrutator facili negotio sexcenta inveniet codicis ebræi loca, in quibus *idem vocabulum in diversa forma grammatica sit repetendum*. Ne vero suspicionem incurramus, in unici defectu ad sexcenta nos loca provocare; en! tibi duo ex uno Psalmo (y).
 ברבר יהוה שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם
Ad Dei dictum facti sunt cæli, וְ ad spiritum oris ejus omnis eorum exercitus: Verbum plurale נעשו, *facti sunt*, in singulari forma, נעשה, *factus est*, in posteriori propositione esse repetendum, quilibet videt. At nomen collectivum צבא, *exercitus*, est; quæ cum verbo plurali non raro construuntur. Alium igitur ex eadem sacra oda locum habeto, contra quem id excipere nequeas. עצרת יהוה לעולם
 תעמר מחשבות לבו לדר ודר
Dei consilium in perpetuum durat; mentis ejus cogitata a generatione ad generationem. Et hæc quidem de ellipsi sufficere possent.

§. XVI.

*Ellipsis
 subjecti*

Sed idem paululum continuandum erit filum. Nulli propemodum tam familiare est, ut *propositionis*
 sub-

(y) Pf. XXXIII, 6. II.

Subjectum reticeatur, quam linguæ Ebrææ. *Isaacum & Esavum filium* differentes audiamus: *propositio- nis. Unde significatus imper- sonalis*
 ויקרא אר"י עשו בנו הגדול ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני ויאמר הנני לך זקנתי לך ירעתני יום מותי: *tertia sin- gularis.*
Tum accersivit (Isaacus) Esavum filium suum natu- majorem, dixitque illi: mi fili! Dixitque (Esavus) illi; Ecce! adsum. Tum dixit (Isaacus:) Ecce! consenui, & nescio, quo die sim moriturus. Talia fa- cilia sint. Sunt vero etiam loca, in quibus ambi- guus hæreas, quis sit supplendus nominativus. Ut in isto (z): ויתן לו מעשר מכל, Deditque (Abra- hamus) illi (Melchisedeco) decimas de omnibus. Ni- si Paulum (a) interpretem haberemus; dubios nos relicturus esset Moses, dederitne decimas Melchise- deco Abrahamus, an huic ille. Tu si diceres, Abra- hamum Melchisedeco dedisse; ego dicturus essem, Melchisedecum Abrahamo. Et fortasse rationes in- venturus essem, quibus probabiliorem meam face- rem sententiam, quam tu tuam. Sed hanc litem di- rimit Paulus. Qualia plura sunt, in quibus tam fide dignum interpretem non habemus. Sunt, in qui- bus ex longe præcedentibus repetendus sit nominati- vus. Ut in isto (b). ביום השבת ביום השבת ירכנו לפני יהוה תמיד Singulis sabbathi diebus disponet illum (panem propositionis) coram Deo perpetuo. Quis vero disponet? Evolve ejusdem capituli v. 3. & fa- cile intelligis, eundem id facere debere, cujus erat,
 D lam-

(z) Gen. XIV, 20.

(a) Ebr. VII, 2.

(b) Lev. XXIV, 8.

lampades in lychnucho sacro accendere & disponere; puta, Aharonem. Ponitur vero Aharon, sacerdotum tum primus, pro sacerdotibus. Non enim pontificis maximi præcise erat, has peragere functiones. Non defunt, qui *tertiam singularis* in talibus *impersonaliter positam* contendant. Non valde refragamur; cum istum personæ hujus significatum nonnunquam esse mox simus dicturi. Quotiescunque vero nominativum invenire possumus, si vel ex longe præcedentibus ille sit arcessendus, id præferendum censemus. *Impersonalis enim hujus personæ significatus ellipsi nominativi originem omnino debet.* Quo sensu Latini suo, *quis*, utuntur, puta impersonali, ut Germanorum *man* æquipolleat; ut, *si quis dicat, wolte man sagen*: idem vocabuli *isch* (אִישׁ) apud Ebræos est. Cum plurima sint, unum sufficiet exemplum (c):

לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים
 לכו ונלכה עד הראה כי לנבי היום יקרא לפנים הראה:
 Si QVIS quondam Israelitarum oraculum divinum petere vellet, dicebat: age! eamus ad prævidentem (ראה, roëh). Nam qui vates (נביא nabhi) hodie, is quondam prævidens (ראה, roëh) appellabatur. Germani dicturi essent: *Wenn MAN vor diesem bey den Israeliten Gott um Rath fragen wolte, so sagte MAN cet. (*)*

Quo

(c) 1 Sam. IX, 9.

(*) Observamus moris fuisse scriptoribus sacris, si quid narrarent, ad quod suspensos hæsiuros præviderent lectores, per parenthesis inferere pauca, quo rem declararent. Quod e. g. 1 Sam. XXIII, 6. est factum. Quoniam enim v. 9. seqq. erat narraturus scriptor sacer, Davidem jussisse Abia-

Quo generali in significato Ebræos id sæpe reticuisse, non est cur miremur. Sic Haggæus dicit: (d) מהיותם בא אל ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל : Plena oratio futura erat: (אם) בא (איש) אל ערמת עשרים : et: (ואם) בא (איש) אל היקב. Ex quo (in Palæstina reduces exules) fuerunt; (si quis) accederet ad *acervum* (frumenti, ex quo se) *viginti* (mensuras

D 2

re-

Abiatharem, opomidem pontificalem afferre, præmonendum duxit, Abiatharem, ad Davidem fuga se recipientem, eum secum apportasse. Talis hoc in versu parenthesis comparet. Quoniam enim libri Samuelis scriptor ipsissima Saulis, de Samuelis commorationis loco sciscitantis, verba erat expositurus, adeoque vocabulo *prævidentis* (ראה, roëh) usus; (1. Sam. IX, 11. 18. 19.) hujus rei rationem ante exponere visum fuit. Noli ex his concludere, Saulis ætate viros divinos nondum appellatos fuisse *vates* (נביאים, *nbbiim*;) de antiquiori enim hujus vocabuli usu libri Mosis jam testantur. Quippe vocabulum נביא jam in pentateucho aliquoties legitur. E. g. Gen. XX, 7. Deut. XIII, 2. cet. Neque vero solo vocabulo *prævidentis* (ראה, roëh) eos Saulis ætatis venisse, ex eo clarum est, quod in colloquio Saulis cum servo Samuel *vir Dei* (איש אלהים, *isch i lobim*) aliquoties salutatur. (1. Sam. IX, 6. 7. 8. 10.) Neque magis ex parenthesi hac intelligitur, tempore scriptoris sacri nostri *prævidentis* (ראה, roëh) nomen penitus exolevisse. Sed id tantum modo dicitur, quem sua ætate, frequentius *vatem* (נביא, *nabbi*) hunc Saulis ætate frequentius *prævidentem* (ראה, roëh) salutasse vulgus. Uti enim multa, sic loquendi quoque consuetudinem, immutant secula. Ex quo intelligas sic satis diu post Saulis ætatem scriptos esse libros Samuelis; non obstante, quod in rubro Samuelis nomen compareat.

(d) Hagg. II, 16.

reportaturum speraverat non nisi) *decem reportavit.*
 (Et si quis) *accederet ad turcular,* (ex quo se) *quin-*
quaginta mensuras hausturum (confiderat, non nisi)
viginti hausit. In hoc Chaggæi & similibus locis nomen
isch (איש) supplendum esse, facile intelligitur. Sunt
 vero, in quibus id non æque commode fieri videri
 posset. Ut in isto de Babelis ortu: (e) על כן קרא
 שמה בבל וגו': *Propterea appellarunt nomen ejus Baby-*
lonem. In isto de Hagaris fonte: (f) על כן קרא
 לבאר באר לחי ראי. *Propterea appellarunt hunc fontem*
fontem vivi respicientis me. In isto: (g) ויאמר איפה
 שמואל ורוד ויאמר הנה בנות ברמה
 (Saul,) *ubinam esset Samuel & David. Responde-*
runtque illi, in Naioth Ramæ. In isto Esaiæ: (h)
 ויקרא שמו פלא. *Appellabunt nomen ejus admirandum.*
 Equidem non videmus, cur in his quoque nomina-
 tivum *isch* (איש), isto, quem diximus, significatu,
 desiderari negari possit. Quodsi quis tamen aliter
 sentiat; nihilominus contendimus, ad imitationem
 locorum, in quibus *isch* (איש) recte vel ponitur
 vel suppletur, hæc & similia impersonaliter enuncia-
 ri. In omnibus enim linguis loquendi formulas ob-
 servamus, quarum usum latius extendisse videantur
 recentiores, qui angustior apud antiquiores fuerat.
 Ut ut vero hæc sese habeant; demonstrandum dedi-
 mus, *impersonali significatu tertiam singularis* apud E-
 bræos

(e) Gen. XI, 9.

(f) Gen. XVI, 14.

(g) 1 Sam. XIX, 22.

(h) Es. IX, 5.

bræos gaudere. Quem tamen non agnoscimus, ubi nominativum, certum aliquod subjectum desinientem adeoque impersonalem significatum non gignentem, supplendum esse res ipsa doceat.

§. XVII.

Ex Iudæa in Peræam exspatiari lubet. Christi ^{Mosis Se-} pultura. fti enim de sepultura cum agamus; Mosis quoque monumentum ponere, quid vetat? Vulgo creditur, ipsum Deum Mosis id præstitisse officii, ut eum sepeliret. Quod quidem tam crasse viros bonos non intelligere, facile largimur. Sufficit, statui, sine humana eum sepultum esse opera. Quæ præjudicata opinio tantum potuit, ut CLERICVM quoque abriperet, in paraphrasi sua scribentem: „Hoc autem „in loco animam efflavit propheta, prout ei prædixerat Deus. Qui, sine hominum opera, eum in valle, e regione Beth Pheoris, sepeliendum curavit. „Rationem se invenisse existimant, ne ad Mosis sepulcrum Israëlitæ adoratum irent. Quæ quidem levissima nobis videtur. Iosua enim vivo, ut a præsentibus id fieret, non erat timendum. Ne a posteris fieret, ea re prospici poterat, ut ne monumentum illi poneretur sepulcrale, quod illis sepulturæ locum proderet. Relatum legimus: (i) ויקבר אתו בני בארץ מואב מול בית פעור, sepelivitque eum in valle in terra Moabitica, e regione Beth Pheoris. Quis vero id fecit? Deum fecisse contendunt. Nos, populum Israëliticum. Supple, עם ישראל, populus Israeliticus;

D 3

(i) Deut. XXXIV, 6.

cus; & facta res erit. At de Israëlitica gente in præcedentibus sermo non est; sed de Deo: (k) וימרו שם משה עבר יהודה בארץ מואב על פי יהודה: *Mortuusque ibi est Moses, servus Dei, in terra Moabitica, ad mandatum divinum.* Opponimus illud ex Abrahami & Melchisedeci historia; (l) ubi in præcedentibus de Melchisedeco, & in casu quidem recto, sermo fuerat. Nihiloque tamen minus verba, ויתן לו מעשר מכל, *deditque ei decimas de omnibus*, de Abrahamo accipienda esse, extra omnem dubitationis positum tesseram est. (§. XVI.) Quodsi tamen durius tibi videatur, *populum Israëliticum*, cujus in præcedentibus nulla prorsus facta erat mentio, supplere, *impersonaliter* reddito: *Sepeliveruntque illum in valle in terra Moabitica, cetera. Man begrub ihn in dem Thal in der Moabiter Lande.* Non jam disputatur de eo, quid fieri potuerit, sed quid factum esse vero sit similis. Ambabus largimur, Deum, si voluisset, efficere potuisse, ut sine humana opera Mosis cadaver, terræ visceribus commendaretur. Cum vero præter necessitatem, miracula Deus non faciat; multo est verosimilius, gentem Israëliticam, cujus id erat, pii ducis sui curasse funus. Aliquam, neque tamen magnam, contraria opinio habitura esset speciem, si in monte, ex quo Palæstinam lustraverat, mortuus & sepultus esset Moses. Sed disertis dicitur verbis: ויקבר אתו בני, *sepeliverunt eum in valle.* Hæc vero illa ipsa erat planities, per quam

(k) Dent. XXXIV, 5.

(l) Gen. XIV, 20.

Israeuitarum castra extendebantur. Ne quid tamen dissimulemus, sequentia nobis obstare videntur verba: וְלֹא יָרַע אִישׁ אֶת קְבוּרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, *Nemo vero ad hunc usque diem sepulcrum ejus novit.* Si nulli unquam hominum Mosis sepulcrum innotuit; ergo profecto sine hominum opera sepulcro fuit illatus. At vero solutu facillimum hoc dubium erit illi, cujus oculos *tertia persona singularis*, וַיִּקְבֵּר, non fascinavit. Non negat scriptor sacer, ulli hominum unquam cognitum fuisse locum sepulcri Mosis. Sed suo tempore eum homines ignorare dicit. *Ad nostra*, inquit, *tempora illa notitia non pervenit.* Cujus rei ratio esse videtur, quod monumentum sepulcrale illi non erexerant coevi.

§. XVIII.

Supereſt unum, ut in *formas Verborum*, quibus *Modi & Tempora* distinguuntur, inquiramus. Harum non in omnibus linguis eadem ratio est. *Optativo modo*, Latinam linguam superare Græcam, omnes norunt. Licet nec ignoretur, *Conjunctivo & Optativo promiscue* non raro uti Græcos; quemadmodum apud Latinos idem *Conjunctivus Optativi* quoque vicem sustinet. *Ebræi vero iisdem formis Indicativum, Conjunctivum, & Optativum* exprime-re coguntur, quoniam diversis destituuntur. Licet enim diversas formas non habeant; non tamen illis fermo eorum caret ideis, quæ per diversas formas ceteris in linguis consignantur. Formarum defectui apta modulatione suppetias tulerunt. Quare multo perfectius prophetarum oracula, & carminice scri-

*Tempora
& Modi
Verborum
Ebrorum.*

scripta, (in his enim maxima difficultas est) intellegenduri fuissimus, si ea viros divinos recitantes audivissimus, quam nunc, cum legamus. Felicem interpretem, cui id tempestive succurrat. Sed de Modis verbosiores non erimus, cum neminem habeamus contradicentem. De Temporibus non æque omnes consentiunt. Quinque pleræque linguæ habent *Tempora*; *plura* Græci, Galli, ceteri. *Periphrasticas formas* si addamus, in plerisque linguis multa *plura* prodibunt. At vero *lingua Ebræa* præter formas *Præteriti & Futuri* nullas agnoscit. Tribuuntque *præfixo* ך, quod ab hoc officio *conversivum*, appellant, istam virtutem Grammatici, quod *formis Præteriti significatum Futuri*, & *Futuri* contribuat *significatum Præteriti*. Sed vehementer errant. Quodsi enim ista præfixi ך virtus est, ut temporum horum significatum inverteat; inverti nunquam debet, nisi illo præfente. At vero infinita allegari possent exempla in contrarium. Unicum nobis in præfenti sufficiat exemplum, & quidem ex libro historico, ne diversam scriptorum prophetarum rationem esse objiciatur; ubi *Futuri forma sine ך conversivo Præteriti significatu* certissime gaudet. Cum in expellendis Cananæis gentibus justo segeniores sese præberent Israelitæ, legatus divinus Gilgale ad locum, cui ab Israelitarum fletu nomen Bochim deinceps impositum fuit, accedens, eos Dei nomine hunc in modum est alloquutus: (m) אֶלֶּהָ אַתְּכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֵבְיָא אֶתְּכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי וְנָתַתִּי אֶתְּכֶם אֶתְּכֶם: *Eduxi vos ex Aegypto,*

(m) Jud. II, 1.

gypto, & deduxi vos in terram, quam jurato promise-
 ram, cet. Futurum אעלה præfixo ך destituitur,
 quod Futurum ואביא habet. Et tamen utrumque
 per Præteritum est reddendum. Quare nobis *Præ-*
teritum ita dicitur, quia de tempore præterito ut pluri-
 mum usurpatur, & *Futurum*, quia ut plurimum de
Futuro. Cætera parum curamus, utrum ך adsit an
 absit; sed ex connexionem & scopo dicentis dijudicamus,
 quando utraque hæc formæ vel per *Præsens* vel *Imper-*
fectum, vel *Perfectum*, vel *Plusquamperfectum*, vel
Futurum, per formas vel simplices, vel periphrasticas,
Indicativi, *Coniunctivi*, *Optativi*, sint reddendæ.
 Quodsi ab omnibus fieret, uti fieri debebat, ex in-
 tricatisissimis sæpe tricis se felicissime essent extricaturi.
 De periphrasticis formis, quoniam id ad loci nostri de
 Christi sepultura illustrationem non parum conferet,
 unum adhuc subijciemus locum. Cum Nathan va-
 tes Davidem, propter commissa in Uriam scelera, re-
 prehenderet, Dei nomine summa illi a summo nu-
 mine accepta exprobrat beneficia, & dein pergit (n),
 ויא: מעט ואספרא לך כהנא וכהנא: *Quodsi pa-*
rum (tibi visum fuisset;) *additurus tibi fuisssem multo*
plura. Non dicit, *se addidisse*. Neque magis dicit,
se adhuc additurum esse, ut per *addam* reddi pos-
 sit. Sed, *se additurum fuisse*, dicit. Germanice:
Ich wolte es gethan haben. Ut adeo אספרא per for-
 mam periphrasticam necessario sit reddendum. De eo
 vero contradicentes fortasse non habebimus. Sed
 E eorum;

(n) 2 Sam. XII, 8.

eorum, quæ diximus, tempestive memores esse oportebat.

§. XIX.

*Verſio no-
ſtra vati-
cini de
Chriſti ſe-
pultura.*

Quibus ita præmiſſis; hunc in modum jam plene eloquimur, quæ ex parte reticuerat Eſaias: וַיִּתֵּן (עָמִי) אֶתְּנוּ רְשָׁעִים קָבְרוּ וְאֶת עֶשְׂיָר (נִתְּנוּ קָבְרוּ) בְּמִתְּוֵי עַרְלָה (אֲשֶׁר) לֹא הָמַס עֲשָׂה וְלֹא מָרְמָה בְּפִיו:

Quæ ita latine ſonat: *Contributurus illi quoque erat populus meus ſepulcrum ſuum apud improbos. Attamen contributum eſt illi ſepulcrum apud divitem, poſtquam animam afflaverat. Quoniam iniquitatem non commiſerat, neque dolum ore ſuo. Quo vero clarius pateat, nullam nos verbis vim facere; utque ſingula, quæ in verbis latent, feliciter eruamus momenta: ſingula verſus commata ſeparatim adhuc paulo prolixius proſequemur.*

§. XX.

*Comma
primum.*

Primum comma hoc eſt: וַיִּתֵּן (עָמִי) אֶתְּנוּ רְשָׁעִים קָבְרוּ, *contributurus quoque illi erat populus meus ſepulcrum ſuum apud improbos.* Verbum יִתֵּן per *Futurum periphraſticum* recte reddimus; (§. XVIII.) quoniam apud improbos Chriſtus ſepultus non fuit. Sed defuncti corpus, cruce detractum, ad ſuum ſtatim monumentum deferri curavit Ioſephus Arimathæenſis. *Impersonaliter* reddere poteramus *tertiam ſingularis* (§. XVI.) id quod Vitringæ placet. Sed inferimus עָמִי, *populus meus.* Quoni-
am

am enim impersonalis tertiæ personæ significatus ex nihil certi definiens nominis *isch*, (איש) *aliquis* ellipsi supplenda originem trahit; ad eum confugiendum non est, si nomen in promptu sit, quod certum aliquod propositionis subiectum suppeditet, ut vago & indeterminato contentos esse opus non sit. (§. XVI.) Modo vero dixerat vates divinus, debitas improbitatis suæ pœnas luituram *gentem suam*, quod innocentissimum servatorem supplicio e medio impie sustulerit. Quidnam igitur aliud commodius cogitari potest propositionis subiectum, quam *eadem hæc impia gens*, quæ inter scelestos quoque sepulcrum ipsi destinaverit? Accedit Judæorum consuetudo; a quibus separata supplicio adfectis parata erant sepulcreta (o). De Deo vel ipso Christo pessime cogitaturi hic essemus. Deus enim & Christus quod decernunt, id fit. Sed hoc non est factum. Particulam *אִתּוֹ* significare *cum*, *apud*, *juxta*, quis nescit? Per *רשעים*, *improbos*, intelligimus *scelestos* sive *maleficos*, violenta morte propter delicta occisos. Quales erant duo illi *latrones*, inter quos medius crucifixus fuerat Christus. Apud eosdem sepulcrum quoque ipsi destinaverant.

§. XXI.

Sed egregie spes eos fefellit. Quod futu-
rum subjungit Esaias : *וְאֵת עֲשִׂיר (נָתַן קְבֻרוֹ) בְּמַתְיוֹ*, *Commæ secundum*
Sed apud divitem contributum est ipsi sepulcrum,
E 2 *post-*

(o) Sanhedr. fol. 46, 1.

postquam animam efflaverat. Præfixum ך significatu, sed, gaudere, notum est (p). Illum עשירי divitem, cujus mentionem Esaias facit, Josephum Arimathæensem esse, evangelistæ nos edocent. Qui id, quod dives fuerit, ea quoque de causa monuisse, videantur (q), ut intelligeremus, de eo Esaiam jam fuisse vaticinatum. Ellipsi hanc laborare propositionem, quilibet videt. Repetitione vocum in proxime præcedenti obviarum, quæ omnium tutissima est, eam supplevimus. Quod vero Verbum in diversa forma grammatica repetatur, offendere neminem debere, supra (§. XV.) jam monuimus. Diversam autem illius formam requiri, eventus docuit, quod non iidem, qui apud sceleratos sepulturam Christo decreverant, illi eam apud divitem dein dederunt. Illud acerrimi Christi inimici fecerant; hoc amicissimus, Pilato consentiente, Josephus Arimathæensis. Denique neque temporis circumstantiam, quando honesta illa Christo decernenda sepultura fit, silentio præterit vir divinus. במתו post obitum ejus. Cum enim Christus vita jam excessisset; Josephus demum corpus ejus a Pilato petiit & impetravit.

§. XXII.

Comma tertium. *Quare Pilatus movendus fit, ut defuncti corpus petenti ne deneget; subjungit:*
 עַל

(p) Vid. Noldii Concord. partic. in ך.

(q) Matth. XXVII, 57.

על אשר לא חמס עשו, *Eo quod iniquitatem nullam fecerat.* Explicari hoc potest, & solet, quod Deus permittere non potuerit, ut innocentissimus & sanctissimus inter scelestorum quiesceret cadavera. Sed nos nullam videmus rationem, qui permittere poterat, ut inter latrones crucifigeretur, cur is, ut inter eosdem sepeliretur, permittere nequiverit; licet, deum id noluisse, docuerit eventus. Contra ea verbis hisce maxima inest emphasis, si ad Pilatum oculos habeamus intentos. *Injustus ille judex*, inquit, qui Jesum in inimicorum gratiam morti quidem dabit, *illius tamen agnoscat innocentiam*; quæ illum movebit, ut *honestam ei non sit invisurus sepulturam.* Perduellionis per Judæos apud Pilatum accusatus fuerat Christus. Hujus si reus fuisset; defuncti corpus Josepho ad honestam sepulturam permittere nec potuisset, nec debuisset Pilatus. Hoc vero dum fecit, tacitum innocentiae ejus egit advocatum; nisi forte verbis quoque, ut jam ante supplicium fecerat, illi de novo parentavit: non enim omnes circumstantias apud evangelistas legimus relatas. Hoc eum facturum, prædicit vir divinus, ut nos quidem censemus. Sed *Vitringa* quoque id jam vidit.

§. XXIII.

Sed neque *Josephum Arimathæensem* hac in *Comma* re temerarii quid facturum, addit propheta. *quartum.* *Aliud adhuc crimen* Christo per inimicos fuerat ob-

jectum, doctrina falsa & impura, qua populum seducens, Messiam se & prophetam, qui non sit, illis se obtrudere fuerit conatus. Quod per leges Mosaicas supplicio erat vindicandum. Hujus si reus fuisset; honesta sepultura eum honorare non ausurus fuisset Josephus. Summi enim Synedrii assessorem quid magis dedecuisse, quam curare funus viri, qui per ipsas Mosaicas leges ad supplicium dandus fuisset? Ipse quoque Christi amor, nisi innocentem eum agnovisset, ab hoc eum deterrere debuisset officio. Credunt enim Judaei, maleficorum supplicium, negatumque illis honorem funebrem, illis in rebus esse, per quas eorum expientur delicta (r). Josephus igitur, ad honestam sepulturam Christi corpus petens, non solum apud Pilatum, verum etiam apud totam Judaicam gentem, disertissimum & innocentiae ejus & accusatorum virulentae injustitiae se praebuit praconem. O! quantam viri pietatem! Minime merentis, ut propter justas suas divitias in רשעים, improborum, genere a propheta ponatur. Pertinent huc illa Esaiæ: וְלֹא מִרְמָה בְּפִי, Et quoniam falsa doctrina populum non deceperat. Significat equidem מִרְמָה quemlibet dolum, quamlibet fraudulentiam. De illa autem fraude, quae innocentissimo servatori vitio data fuerat, loqui vatem, quilibet facile videt. Habemusque Vitringam hac quoque de re consentientem.

§. XXIV.

(r) Sanhedr. fol. 46. 47.

§. XXIV.

Antequam colophonem nostro addamus la-
 bori, silentio præterire non possumus, non deesse
 interpretes, quibus modo suppeditata a nobis arri-
 sit interpretatio. Id quod quoque L' ABBADIE te-
 statur in egregio *de veritate religionis Christianæ* o-
 pere. Versionem hujus versus p. 478. edit. Ger-
 man. hanc adfert: *Und er ist begraben wie die
 Gottlosen und gestorben wie ein Reicher, oder, wie
 es ANDERE geben, man hat sein Grab bestellet bey
 den Gottlosen, er hat sich aber in seinem Tode bey
 dem Reichen gefunden.* Invenimus etiam, cum
 hæc omnia a nobis jam essent scripta, in *Nova
 Bibliorum versione Marburgensi Germanica*, (*My-
 stische und Profetische Bibel*), quæ prodiit 1712,
 hunc locum hac ratione translatum: *Und man be-
 stelltete zwar bey den Gottlosen sein Grab (wie die
 Juden thäten); aber bey dem Reichen seine Höhen
 (im Felsen Josephs von Arimathia) cet.* Et sic tandem
 contrahere possumus vela.

*Consensus
 nonnullo-
 rum in-
 terpretum
 cum no-
 stra ver-
 sione.*

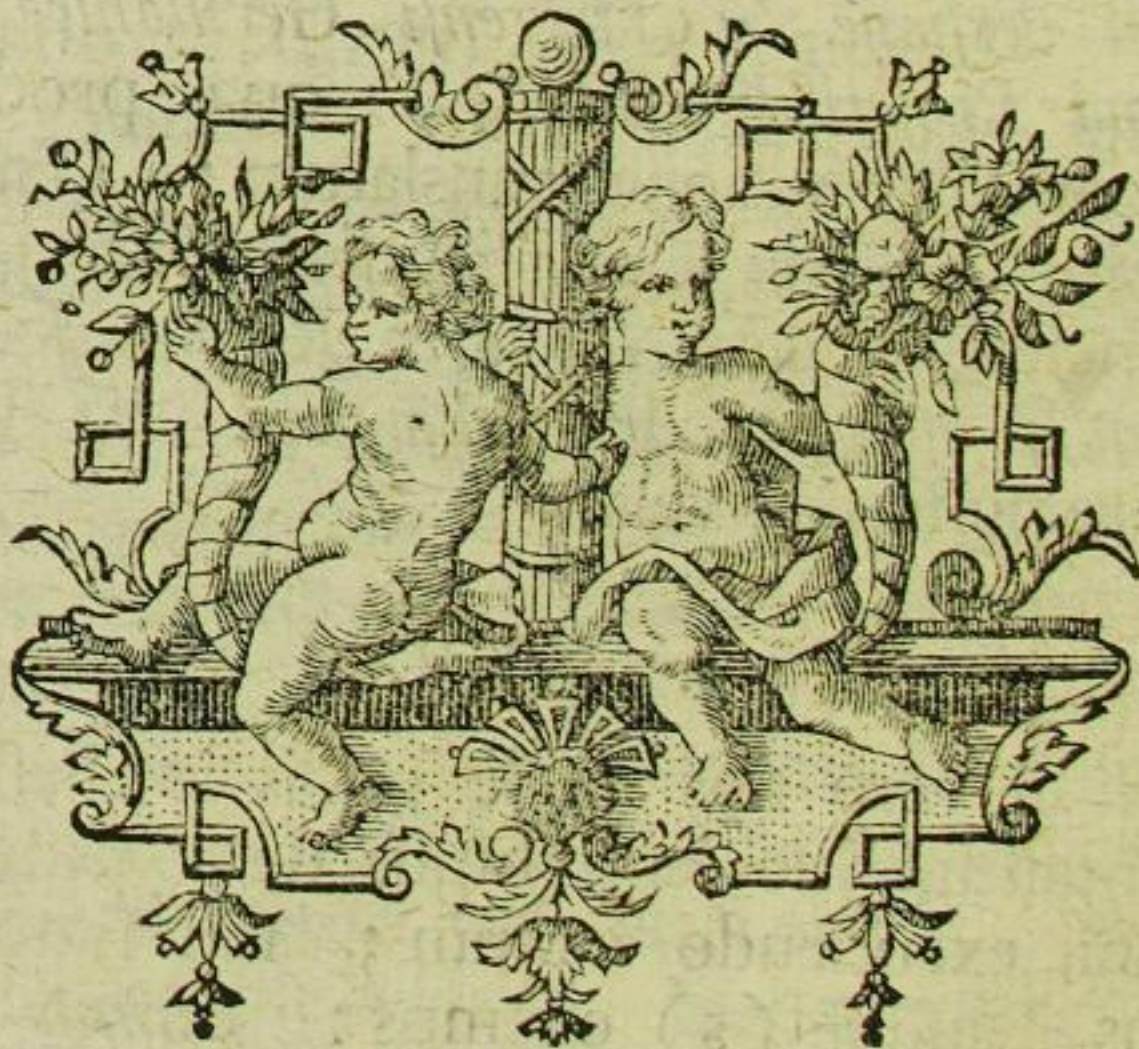
§. XXV.

Nihil vero nos egisse nobis ipsis essemus vi-
 furi, genuinum luculenti hujus de Christi sepultu-
 ra vaticinii excutiendo sensum; nisi simul memo-
 res istius Paulini (s) essemus: *Sumus ergo una
 cum eo post baptisma ad mortem sepulti: ut quem-
 admodum Christus ex mortuis in paterna gloria re-
 sur-*

Epilogus.

(s) Rom. VI, 4.

surrexit, sic & nos in vitæ novitate gradiamur.
Tu, sanctissime Jesu, supplicio tuo nostra expiasti peccata. Tua sepultura, in sepulcrum ea detrusisti; ex quo ea, te vetante, depromere nobis fas non est. Tuam nobis largire sanctitatem, ut detestandum hoc cadaver, vitæ dedecus primum, angue & peste pejus, fugiamus. Sic ad spiritualem tecum reviviscemus vitam; per ipsam mortem non enecandi, ad æterna gaudia resurrecturi.

VIRO NOBILISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
CHRISTOPHORO WILHELMO KAYSERO

BRUNSVICENSI

S. S. THEOL. CULTORI DIGNISSIMO

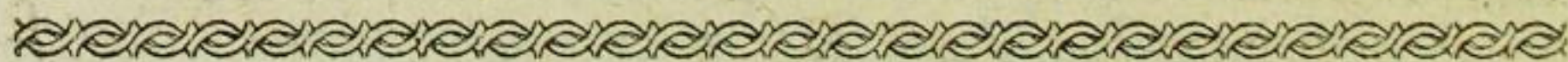
S. P. D.

IOANNES ERNESTVS SCHVBERT. D.

DES. ABBAS COENOBII AD LAP. S. MICH.

Quamvis non indigeas laudibus nostris, DOCTISSIME
KAYSERE, id tamen amori & officio dabis, ut Te
plausibus & votis prosequar, præclarum eruditionis TVAE
specimen editurum, quam in diversis Academiis laudabili
& haud vulgari prorsus diligentia non minus quam scien-
tias tractandi ratione Tibi comparasti. Eam quippe viam
mox in limine studiorum academicorum prudenter ingres-
sus es, qua ad metam Tibi omnibusque sanctioris disciplinae
cultoribus præfixam, h. e. ad distinctam solidamque myste-
riorum divinitus in salutem nobis traditorum cognitionem
omnium certissime pervenitur. Postquam animus sobriae
philosophiae principiis probe imbutus, & ad altiora recte
capienda rite præparatus erat, totus in eo fuisti, ut linguas
sanctas, sine quarum notitia religionis cognitio dubia sem-
per manet atque incerta, familiares TIBI redderes. His
duobus fulcris, philosophia nimirum & philologia sacra, in-
nixus ipsum doctrinae salutaris systema strenue aggressus
es, inque ea addiscenda tantos fecisti progressus, ut, quid
valeas & in genuina sacri codicis locorumque difficiliorum
interpretatione, & in dogmatum sacrorum, maxime con-
troversorum, discussione, jam scripto publico doctissime e-
laborato ostendas. Hæc TVA eruditio, cuius jam publi-
cum prostat testimonium, tanto majoris pretii esse mihi
videtur, quo excellentior est virtus, quæ TE ornat, &
F quo

quo rarior modestia, qua TE minus scire prudenter simulas, quam TE scire norunt omnes. Hæc & multa alia, quæ jam in laudem TVAM differere possem, certe efficiunt, ut nemo TE videat, quin TE simul diligat & magnifaciat. Ecce! Tot mihi sunt causæ, TIBI applaudendi, cum jam in arenam descendis, Comite & Præside S. V. BERTLINGIO, eruditissimam meditationem defensurus. Totque mihi sunt causæ, & patriæ TVÆ gratulandi, & TIBI quævis fausta apprecandi. Faxit immortale numen, ut labores TVI, quibus TE hæctenus ad ministerium verbi ejus bene præparasti, largissima benedictione compensentur, illisque præmia virtute TVA digna nunquam non respondeant. Dab. in Acad. Iulia Carolina d. XVIII. Mart. A. R. S. CIO DCCC XXXIX.

CLARISSIMO KAYSERO

S. P. D.

ANDR. GEORG. WAEHNER.

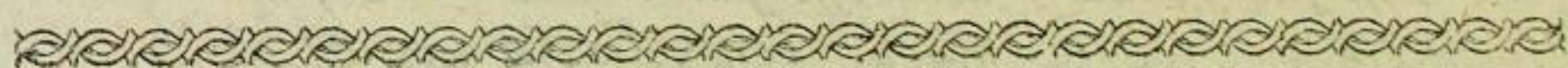
Mirum in modum Tua, præstantissime Kayser, nunquam non delectatus fui, non solum industria, verum etiam litteras tractandi ratione. Sanctiori doctrinæ, quam theologiam appellamus, operam dare, cum ad GEORGIAM nostram AVGVSTAM accederes, decreveras. Neque tamen subsellia premebas primo anno theologorum, sed philosophorum & philologorum. Recte id quidem; imo rectissime. Sunt enim hi duo theologiæ oculi. Quorum alterutro qui destituitur, cocles in theologia est; scientiis his non nisi leviter tinctus, strabo, myops, & nyctalops; superciliosus utriusque contemtor, talpa cæcior. Ejusmodi monstra evadunt theologica,

gica, qui, ad academias delati, sacris illis castris pedes, debite non præparati, sine mora inferre non dubitant. Quas audiunt theologorum theses, memoriæ firmiter imprimunt; ut psittaci fiant, theologicæ imitatores linguæ. Tanta enim honorum horum virorum fiducia est, ut, quæ ipsi nequeant, doctores suos probare posse nulli dubitent. Ita Schemaia dixit; ita Abhtalion! Sed hæc quoque via multis nimis longum adhuc habet anfractum. Quare brevissima ad homiletica decurrere subito festinant; quo primo statim semestri de nihilo multa fari & garrire discant. Officio enim functum putant oratorem sacrum, quem per dimidiæ horæ spatium quidvis pro quovis, dummodo sesquipedalibus verbis id sit factum, recitare audieris. O tempora! O mores! Tu vero, Clarissime Kayser, non ad faciendum ex ea aliquando questum, quod in nulla litterarum parte tam impie quam in hac fit, sed ut de rebus ad æternam felicitatem pertinentibus & ipse convinceris, & alios convincere posses, discere voluisti theologiam. Quod ut fieri posset; philologica & philosophica, quibus Te carere nullo modo posse prævidebas, præmisisti propædevmata. Ne quid tamen dissimulem; meum enim ipsius errorem dissimulare quid juvat? Cum Te primitus in prælectionibus meis viderem tironem, ordine quodammodo inverso, ut a multis fit, res tuas tractare mihi videbaris. Neglectis enim iis, quibus prima sermonis Ebræi rudimenta tradebantur, ad altiora hoc in campo statim contendebas. Mox vero intellexi, non Te, sed me errasse; cum audirem ex Celeberrimi BLANCKII Te venire disciplina. O! utinam BLANCKIOS omnia nostra haberent lycea! Nullos enim hic vir nobis mittit, nisi æque Ebraicæ atque ceterarum eruditæ linguarum, ut de ceteris rebus nihil jam dicam, peritissimos; nullos, qui ignorent, quid ad exegesin sacram & cordatum theologum requiratur. Horumque Tu primus nos salutasti. Ad ipsam justo tempore perrexisti theologiam: ita

tamen, ut memor semper maneres, nobilissimam illius partem, qua cetera omnia tanquam firma basi nituntur, esse exegetin sacram; adeoque philologicis laboribus defunctum Te esse minime putares. Quin cum ex FRIDERICIANA secundo ad nos redires, neque tum in deliciis Tibi esse desierunt. A nobis tandem IULIA CAROLINA Te sibi vindicavit; in qua, ut patria academia, publicum doctrinae tuae specimen ederes. Argumentum dissertationis theologo & philologo dignum elegisti. Et quantum quidem ex iis, quae perscripsisti, intelligere potui, nulla in re me habebis dissentientem. Ea, quae ex me quaeris, tam erudite & solide perscripsisti, ut melius quid rescribere nequeam. Perplacet, quod de multiplici, quo Verborum Ebraeorum formae gaudent, significatu scribis. Quae nunc per Indicativum, nunc per Coniunctivum, nunc per Optativum, nunc per simplices, nunc per periphrasticas formas, in linguis ea formarum diversitate gaudentibus, prout connexio fert, omnino sunt reddendae. Somnium quoque grammaticum est & conversivum; quod a dormituri- bus Judaeis stertentes acceperunt Christiani. Non & temporis significatum invertit; sed, cum singula tempora eadem forma significare possit, quodnam significet, sermonis tenor definit. Quae si tempestive considerarentur; multi nodi Gordii facili negotio solvi possent. Vnicum jam in medium proferre placet exemplum. Verba Exod. XXXIII, 19. וְחַנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחָן וְרַחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחַם, num cum SEB. SCHMIDIO reddemus: Miserebor, cuius miserebor; & miserabor, quem miserabor? Si ita; vitio ne vertamus SEB. CASTALIONI, qui hunc verborum vult esse sensum: Qui gratiam facio, & misericordiam tribuo, cuicumque mihi collibitum sit. Tantum enim unum valet, quantum alterum. Arma illis suppeditamus ipsi, qui de aeterno & absoluto quodam dei decreto his similibusque contra nos abutuntur. Hunc vero migrabimus errorem, si red-
da-

damus : Benevolus ero, cui benevolus futurus eram; & miserebor, cuius miserturus eram. *Quænam vero periphrastica hujus formæ vis est? Profecto magna. Nam, cui benevolus futurus eram, idem valet quod, cui me benevolum futurum promisi. Et, cuius miserturus eram, idem quod, cuius me miserturum promisi. Quorumnam vero se miserturum promiserat? Qui probi sui que observantes essent futuri. Favet explicationi huic totus colloquii dei cum Mose tenor? Deprecabatur Moses deum, ne gentem Israëliticam, quæ fabricando deaurato vitulo gravissime peccaverat, perderet. Certiorem eum faciebat deus, se genti quidem in præsentem parcere velle. De futuro autem subjungebat, hisce verbis, de quibus jam disputo, se illis tantummodo, qui morigeri dein sint futuri, bene esse facturum. Illos, qui iteratis peccatis se sint offensuri, benevolentia suæ & misericordiae participes futuros negat. Eodem prorsus sensu Paulus Rom. IX, 15. ad hæc Dei apud Mosen obvia verba provocat. Ismaëlis & Esavi exemplis, docuerat vir divinus, non omnes, qui ab Abrahamo genus ducant, deo placere. Addiderat, Esavum nondum natum inferiori jam loco a deo fuisse habitum. Offendere hoc poterat lectorem, quod embryonum, qui nihil adhuc vel boni vel mali fecerant, alterum deus alteri postposuerit. Ne igitur falso suspicaremur, deum secundum illud injustorum tyrannorum, sic volo, sic jubeo, vel, ita placet, agere; sed ut, sanctissimas decreti sui habere rationes, convinceremur: ad dei apud Mosen verba, quorum genuinum sensum modo dedi, provocat. Quo ipso, brevitate disputatoribus Ebræis consueta, significat, deum ita, ut fecit, de Jacobo & Esavo nondum natis decreturum non fuisse, nisi prævidisset, illum in iis futurum, quorum se miserturum promiserit, id est, bonum; hunc vero in iis, in quas misericordia divina cadere non possit, id est, malum. Tibi sufficere hæc possunt; qui nosti, quomodo totam illam Pauli disputationem ex-*

plicare soleam. Vides quoque exemplo comprobata, quæ de vario formarum Verborum significatu perscripsisti. Superfluum erat, de his meum nunc demum audire velle iudicium, quæ abunde ipse diu nosti. Nihil igitur superest, nisi ut eruditum Tibi gratulor certamen tuum academicum. Sed & hoc gratulor, quod Tibi primo sub Viri Summe Reverendi D. BERTLINGII, quem quanti nostra academia nunquam non fecerit nosti, & quem in maximis Juliae Carolinae orbisque theologi luminibus brevi futurum prævidemus, moderamine theologicam cathedram conscendere continget. Summum veneror numen, ut jubeat, mei KAYSERI virtutes & doctrinam magno ecclesiae suæ per multos annos esse emolumento. Scrib. in acad. Georgia Augusta, d. VI. Mart. MDCCXLIX.

V I R O
 NOBILISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
 CHRISTOPHORO GVILIELMO KAYSERO
 S. S. THEOL. CVLTORI DILIGENTISSIMO
 S. P. D.
 ERNESTVS AVGVSTVS BERTLINGIVS, D.

*A*rduum omnino negotium, AMICE OPTIME, suscepisti, dum in explicationem loci vexatissimi Ies. LIII, v. 9. ingenii vires intenderis. Sive enim divitem illum & improbos pro synonymis habuerint interpretes, sive diversa vocabulis his significari suboleverint, semper tamen aliquid ipsis relinqui visum est, quod tollere non potuerint. S. HIERONYMVS, duplicem hujus dicti dedit significatum, quum unum sufficere non existimaret. (a) Et celeberr-

(a) In h. l. Tom. V. Opp. p. m. 196. ubi vel ex gentilibus & Iudeis

berrimus ille Lipsiensium Theologus, B. SCHMUCKIUS, quum in Prælect. in Ies. omnia se explicare posse visus est, tamen hunc locum plane intactum reliquit explicatu difficilimum. Maeste ergo, eruditione TVA, OPTIME KAISERE, tam theologica quam philologica & philosophica, discipulum WAEHNERO & BLANCKIO dignum TE præstitisti. Vnicum hoc scilicet sufficere existimans optimus WAEHNERVS, communis noster Fautor plane singularis, hoc encomio TE mihi commendavit, TE ex schola BLANCKIANA prodiisse. Addo, TE dein ad scholas WAEHNERIANAS transiisse, in iisque diligentem & bonum TE semper præstitisse. Nam ab ipso WAEHNERO laudibus ornatus, cujus laudes sunt varissimæ, non blandientes indignis, sed tantum dignissimos, qui singularis VIRI candor est, prosequentes, quanta sunt, quæ ingenium & indoles TVA nos sperare jubent? Sane in hac dissertatione tam claram lucem dicto obscurissimo affundisti, ut ejus sensum in posterum omnibus facillime perspectum fore, nullus dubitem. Nisi dissertatio jam in plagulas excrevisset, TE etiam doctrinæ de sepultura Christi tractationem dogmaticam addidisse, optavi. Quum enim Christus missus fuerit in mundum, ut homines redimeret in complemento temporis Gal. IV, 4. 5. omnium actionum Salvatoris nostri ad hoc OPVS REDEMPTIONIS aliqua debet esse relatio. S. V. SCHUBERTVS exoptatissimus Iuliæ Carolinæ nostræ Theologus, caput de Christo duobus novis capitibus de decreto redemptionis, & opere redemptionis auxit, quia pupillam hanc omnis religionis christianæ solita methodo satis fuse pertractari non posse

deis Christum ecclesiam sibi congregasse, vel Iudeos propter Christum rejectum Romanis traditos fuisse hic indicari existimat.

posse prudentissime judicaverat. Eadem ratione salutare fore existimarem, si de omnium vitæ articulorum Christi (præsertim mortis, sepulturæ & resurrectionis) salutari efficacia in satisfactione quis scriberet. In Dissert. inaug. de resurrectione Christi hujus tractationis jam feci periculum. CALVINUS laudabili ratione in Instit. Christ. Relig. nunquam satis celebrandis, etiam huc digitum intendit, sed de sepultura nihil, nisi quæ de nostrorum peccatorum cum Christo sepultura S. Script. habet, attulit, quum tamen significantius de sepultura testimonium non occurrat, quam in nostro dicto, quod explicasti. Dicit propheta, Christum sepultum esse hac ratione ער ליה המס ער ליה מרמה בפיו, eo quod (sic recte transtulisti, nam significatus quamvis repugnat Ebraico ער), injuriam non fecerat (rebellis in Imp. Rom. non fuerat), nec falsiloquium in ore ejus fuerat (non falso prophetam se vendiderat, sed factis eum, quem se nominavit, esse probarat). Sane memoratu dignissima sunt verba PAULI: - ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν κατὰ τὰς γραφάς· καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, I Cor. XV, 3. 4. Quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris SECUNDUM SCRIPTURAM, & quod sepultus & suscitatus sit tertio die SECUNDUM SCRIPTURAM. Omnia prædicta sunt, sed quæ prædicta sunt, fuerunt omnia per scopum divinum requisita. Huc etiam pertinet in sepultura Domini, quod a) crura optimi Salvatoris non sint fracta, & b) non inhonestam sepulturam acceperit. Non pati debuit 1) plus, quam requisivit officium mediatoris. Vinci debuit mors, non vincere. Ergo non cadere debuit in ipsum pæna civilis rebellibus & seductoribus destinata, quum talis non fuerit, pæna, quæ signum fuit victoriæ mortis in peccatorem pro propriis peccatis

catis

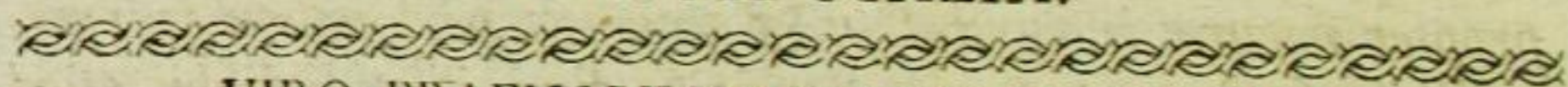
catis expiationem solventem, cuius & memoria debet esse detestabilis. 2) Fuit hæc maledictio Domini Ies. XIV. in regem Babyloniæ: Omnes reges gentium quotquot sunt occubuerunt gloriose quisque domi suæ. Tu vero abjiciendus es e SEPULCRO tuo, ut SVRCVLVS abominandus - - non prædicabitur in sæculum SEMEN maleficorum. Sed quid dicit de Messia? SVRCVLVM tenerum quidem nominat, sed tamen servum Domini, qui ex molestiis exemptus hoc habebit prædicatum: Videbit SEMEN, prolongabit dies & delectatio Iehovæ per eum prosperabitur. Ille ergo, qui in habitatione verbi Dei corruptionis evasit injurias (b), & quem a morte teneri propter naturæ integritatem & unionem personalem fuit impossibile (c), non potuit particeps fieri illius ludibrii, quod universalem DEI & hominum abjectionem & contemptum testari debuit ob crimina in Ecclesiam & Rempublicam atrocissima. 3) Egregie eadem via, qua incessit S. V. SCHUBERTVS in Progr. diss. meæ inaug. præmissio, posset demonstrari innocentia Christi omnino a Pilato & Senatoribus agnita, & per consequens sanctitas vitæ & doctrinarum veritas, ex sepultura hac honorifica & gloriosa. Sed plura sunt, quæ adjeci, AMICE OPTIME, quam adjicere debui. TE jam emenso omni studiorum academicorum curriculo tanquam futurum operarium in vinea Domini adspicio, sed non sine votis, non sine votis ardentibus.

G

(b) ATHANASIVS de incarn. verbi Lib. II. Opp. p. m. 253. b. Plura habet, quæ hic ansam meditandi suppeditare possent, quæ sic ipse in summam contrahit: Verbi in illud immoratione non jam juxta naturam corporum solvi in putredinem poterat, sed in habitatione verbi Dei corruptionis evasit injurias, contigitque utrumque in eodem mirabiliter fieri, ut scilicet OMNIUM MORS in Domini CORPORE acciperet FINEM, morsque & corruptio per verbi præsentiam effugaretur.

(c) Actor. II, 24. 27. coll. Pf. XVI, 10.

bus. Sæculum enim, in quo vivimus, impæctarum & religionis hostium agmina nobis ostendit, catervatim arcem Domini invadentium. Sane, si quo alio, certe hoc tempore necessum est, ut attendatur, admonitio Paullina: ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Σὺ ὄντως κακοπάθησον, ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ. 2. Tim. II. Res TVAS, MI KAYSERE, age fortiter. Dominus sit Tecum, & concedet TIBI Spiritum sanctum, qui inducit in omnes veritates. Reliqua TVA fata omnia fausta feliciaque esse jubeat summus cæli terræque Creator. Me, ut huc usque fecisti, amare ne desinas. Scrib. in Acad. Iulia Carolina d. XIX. Mart. MDCCXLIX.

VIRO PRAENOBILISSIMO AC DOCTISSIMO,
AMICO CONIUNCTISSIMO,

DOMINO

CHRISTOPHORO GVILIELMO KAYSERO

S. P. D.

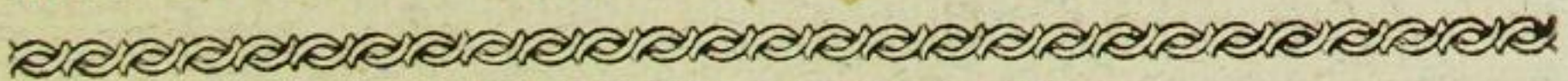
MATTHIAS LVDOVICVS MAIERVS,

HAMBVRGENSIS,

S. S. TH. C. ET OPPONENS.

Triennium fere est, cum primum mihi in Academia Fridericiana innotuisti. Magni semper ex eo tempore non solum egregias ingenii Tui dotes, sed morum quoque probitatem, cum iis conjunctam, quæ raro conjungi solet, in Te feci & adhuc facio. Rectam præterea in studiis tractandis tenuisti viam; cumque divinæ sapientiæ studio præcipue Te consecraveris, humanæ tamen σοφίας culturam nequaquam neglexisti, sed in ea ita versatus es, ut non contemnendos exinde perceperis fructus. Testatur hac de re quam clarissime præsens dissertatio, quam sub præsidio Viri summe reverendi atque excellentissimi D. BERTLINGII nunc eruditorum submittis examini. Ingenuè fateor, Tu materiam elegisti abstru-

strusam & admodum difficilem, quæ nostra ætate multorum
 sacrorum interpretum ingenia exercuit: Sed Tu in tracta-
 tione ista ita omnia solide enodasti, & explicuisti, ut præ
 multis aliis rem acu tetigisse videaris. Quæ cum ita sint,
 non dubito, quin singularibus Tuis in studio exegetico profe-
 ctibus Mæcenatum benevolentiam Tibi conciliaturus, & tan-
 dem exinde suo tempore uberrimos percepturus sis fructus.
 Ego tibi hoc nomine non tantum gratulor, sed Deum quoque
 præpotentem supplex veneror, ut in omnibus, quæcunque susce-
 peris, prosperum Tibi largiri velit successum, ut, cum nunc
 feliciter finem academicis studiis Tuis imponas, ipsemet fru-
 ctus egregios laboris exantlati percipias, & ut alii percipi-
 ant, possis efficere. Quod restat, nihil magis in votis habeo,
 quam ut ea mihi obtingat felicitas, ut intimam amicitiam
 istam, qua hucusque sincere nos invicem amplexi sumus tan-
 quam fratres germani, impostertum quoque continuare possi-
 mus, neque ulla umquam recurrat occasio, qua ea dissolvi pos-
 sit. **Largiatur** supremum numen his terris hanc felicitatem,
 ut **Serenissimus CAROLVS**, qui Musas nostras ad meliorem
 fortunam evehere potest, de pluribus, in Ducatu suo natis &
 educatis, talem spem concipere possit, qualem Tu eruditione &
 inculpatis moribus ostendis. *Vale!* Scribebam in Academia
 Iulia Carolina d. XXII. Martii, CIO IOCC XXXXVIII.

PRAESTANTISSIMO
 PRÆSENTIS DISSERTATIONIS
 AVCTORI ET DEFENDENTI
CHRISTIANO GVILIELMO KAYSERO
 AMICO SVO CONIUNCTISSIMO

S. D. P.

IOANNES LVDOVICVS PAPAN. Opp.

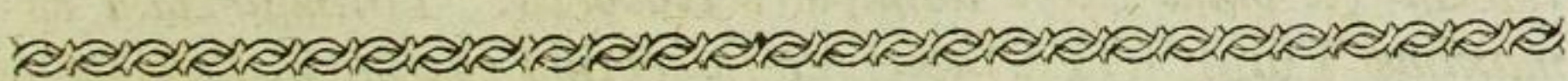
Quod olim a facundissimo illo Romanorum Oratore M. T.
 Cicerone, sapienter admodum pronunciatum est: iis-
 dem

dem studiis uti, magnum esse amicitiae vinculum; id quidem ad nos AMICISSIME KAYSERE omnino quadrat; sed longe plures adsunt rationes, quae mutuum inter nos amorem & produxerunt & confirmarunt. Lætus adhuc illius recordor temporis, quo Celeberrimi, Brunovicensium Gymnasiorum pariter ac Illustris Collegii Carolini Doctores SCHRODTIVS & BLANCKIVS, eruditionis & artium liberalium stamina prima, utrique nostrum instillabant. Ita res TVAS OPTIME AMICE tunc agebas, ut & præceptores & Commilitones indefessam TVAM diligentiam admirati, præclara quævis TIBI augurabantur.

Et ex hoc egregio fonte amicitia nostra primordia sua sumsit, ob virtutes TVAS, TE amare cœpi. Ac quid hoc mirum est? Neque enim solum industria TVA delectabar, verum accedebat insuper summa morum suavitas atque humanitas, qua me TIBI ita devinxisti, ut ingratus omnino fuisssem, nisi TE amare statuisssem. Atque hoc amicitiae vinculum tam arctum tamque sanctum semper æstimavi, ut, licet in diversis Academiis essemus, tamen religioni mihi duxerim, vel minimum committere, quo illud ullo modo violari quin immo dissolvi facile possit. Accedit anxium illud desiderium TIBI AMICORVM SVAVISSIME & in hoc ILLVSTRI MV-SARVM EMPORIO, quanti TE faciam declarandi. Nec votis defuit eventus. Contigit adventus, ades, eundem TE reperio, qualem in REGIAM GEORGIAM AVGVSTAM ACADEMIAM discedentem, amisi.

Salve igitur MI KAYSERE! O si per rationes TVAS fieri liceret, ut longius apud nos, quam decrevisti, morari possis. Sed quod aliter esse nequit, id lubenter ferendum erit. Antequam autem discessum paras, animus TIBI est, quid GOETTINGAE HALAEQVE profeceris, publico specimine PATRONIS & MAECENATIBVS demonstrandi. Certaminis Moderatorem elegisti VIRVM SVMME VENERABI-
LEM

LEM ERNESTVM AVGVSTVM BERTLINGI-
 VM, S. S. THEOLOGIAE IN HAC ACADEMIA DO-
 CTOREM ET PROFESSOREM CELEBERRIMVM, FAV-
 TOFEM NOSTRVM COMMVNEM. *Obtulisti ei Dissertationem proprio Marte elaboratam, cujus argumentum est: Sepultura Christi. Ascende itaque Cathedram Theologicam omnibus bonis & praesertim amicis applaudentibus. Praesta TE talem, qualem TE quisque futurum judicavit, id est, strenuum veritatis christianae defensorem. Sic Ecclesiae nostrae intelligere licet, quid de TE sperare aliquando possit. Quod reliquum est me & absentem, ut praesens facis, amare perge. Scrib. in Acad. Jul. Carol. d. XXII. Martii MDCCXLIX.*

V I R O
 NOBILISSIMO, ORNATISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
 CHRISTOPHORO GVILIELMO KAYSER
 AMICO ET FAMILIARI SVO DVLCISSIMO
 CARISSIMOQVE
 S. P. D.
 IOHANN. LVDOLFVS QVENTIN
 HVM. LITT. ET S. S. THEOL. CVLT.
 OPP.

Admodum grata mihi semper & jucunda est amicitiae, de qua insigniter mihi gratulor, & familiaritatis, quae mihi Tecum, Vir Nobilissime, intercedit, memoria & recordatio. Nec ea solum efficit, ut Te & praesentem & mox absentem, quem diem tristem jamjam imminentem praevideo & luctuosum, amem, Tuamque felicitatem meam esse reputem; sed me etiam movet impellitque adeo, ut Te, Mi Dulcissime,

magni facere, mei esse officii existimem. Lætum sane, felicem & faustum prædico diem, quo me amicorum immo mox familiarium numero adscripsisti; ast enim vero multo lætiorum, multo jucundiorum, multo denique feliciorum fortunatiorumque illum, qui hodie illuxit, habeo, quo Tibi publice meum in Te amorem atque affectum saltim significare, ne dicam declarare, & non solum Te ad gratam & amicitiae & familiaritatis continuationem quasi provocare, sed etiam Feliciter acclamare possim. Faustus ergo Tibi sit atque auspiciatus sollemnis hodiernus dies, quo dissertationem Marte Tuo inventam, elaboratam & pulchre concinnatam atque dispositam defendit, & præceptorum, quam de Te movisti expectationem, ex omni parte adimplere elaboras. Dilaudandum est maxime Tuum a Te sapienter susceptum consilium, dum ipsemet publicum Tui periculum facere, neque prius de scena Academica decedere decrevisti. Hunc in finem autem a Te conscripta Dissertatio eruditissima satis luculentum eximiae Tuae eruditionis, quæ minime humi reperit, ceterarumque animi dotum continet documentum. Ostendit illa magnum ingenii acumen & acutissimum iudicium prætereaque penitiorum linguæ hebrææ notitiam & quandam quasi familiaritatem indefessa diligentia atque industria acquisitam: ac si quis illam diligentius perlegerit, deprehendet & fatebitur mecum, omnia in illa tam accurate & æque philosophica sub examen revocata est, ut illi nihil fere objici possit, quod veri saltem aliquam habeat speciem. Ad ceteras virtutes Tuas & egregias animi dotes, qua Te benigne beavit Deus, modestiam pietatem probitatemque quod attinet, non diffiteor, mearum quoque esse partium, hac sollemni occasione & suavissima quædam laudis Tuae commemorantia verba proferre: Vnde vero initium capiam & quibus verbis illas omnes, quibus splendes, virtutes celebrare & laudibus meis cohonestare non video. Etsi etiam mihi qualiscunque ingenii mei vena mihi satis idonea verba suppeditaret, verendum, ne Tuae

mo-

modestiae, quae Te singularis exornat, molesta esse possent. Quod ergo alias iure Tibi debeo, eo in presenti supersedeo & me potius ad vota, quae nuncupare animus est, converto. Gratulor Tibi ergo primitias laborum Tuorum Academicorum bene & concinne elaboratas, Gratulor insignes in scientiis progressus; Gratulor Tuum Tibi studium, ex quo unice sacrarum veritatum certitudinem haurire ac derivari posse haud falso existimamus. Gratulor Patriae Tuae longe carissimae, quae uberrimos industriae Tuae jam jam expecta immo praevidet fructus. Gratulor & ultimo loco etiam mihi de tali amico, qualem Te semper inveni, de quo multa mihi promittere tempora subsequutura videntur. Conservet Te Deus T. O. M. diu salvum atque incolumem, & Te aliquando in ecclesiae & reipublicae incrementum ac emolumentum vivere posse benigne concedat! Ceterum amicitiae fœdus, quod mecum iniisti, sanctum & sempiternum sit, summo pere abs Te peto atque contendo. Vale, o Candidissime Kayser, & me amare mihi que facere perge. Dab. Helinstadii d. XXII. Martii MDCCLXIX.

~~~~~
Sreund, den ich längst gekannt, aus Kenntniß längst verehrt,
 Hör Deines Freundes Lob, das Deinem Fleiß gehört!
 Die zartste Jugend wies in Dir den ächtsten Weisen;
 Den Größsten zwang Dein Thun, Dich jung schon groß zu preisen.
 Du forschtest ungestört; Dein Fleiß ergötzte mich;
 Dein Lehrer selbst wies den, der lernen sollt', auf Dich;
 Du schwungest Dich schon früh zur ächten Weisheitsspitze,
 Und eiltest, reif am Geist, zu manchem Musensitze.
 Daß Du Dich groß gelernt, zeigt iht nicht mein Beweis;
 Du selber führest ihn; doch Du nicht, nur Dein Fleiß.
 Auch heute zeigst Du uns davon die stärksten Proben.
 Ich wünsch, was Du verdienst. Und dieß weis't Fremder Loben.

Mit diesen wenigen Zeilen bewies dem Herrn Verfasser
 seine aufrichtige Freundschaft

J. C. Richelmann,
 Prediger bey der Gemeine zu Bortfeld.

Sonnet.

Mein Freund, ich seh in Dir der Freundschaft ewgen Grund,
Den meine Kindheit pries, wie jetzt ihn Einsicht schätzt;
Und so wird Treu zur Pflicht, die Dir dieß Denkmal setzet.
Verschmähst Du es? O nein! Du denkst an unsern Bund.
Auf! zeig uns denn gelehrt Dein anvertrautes Pfund,
Das mich schon längst gereizt und heut Elmir' ergötzet,
Um das umsonst so Zeit, als Neid die Zähne wecket;
Dir folgt ein sichres Lob. Ich machs der Nachwelt kund.
Dir, meinem Kayser, wünscht ein Freund mein Prophezein:
Dein edler Fleiß wird uns mehr reife Früchte zeigen,
Und, wenn wir kaum gelobt, dies Lob schon übersteigen,
Bis daß Verdienste Dich dem Priesterorden weihn.
Wie freudig wird man dann sich Deiner Lehr vertrauen?
Ach möchtest Du doch erst auch meine Seel erbauen!

Dieses schrieb dem Herrn Verfasser dieser gelehrten
Arbeit aus wahrer Freundschaft

Anthoñ Philipp Högrevén, aus Braunschweig,
B. R. B.

~~~~~  
Quem sanctæ pietatis amor, veracia dicta,
Et virtus præstans ad magna negotia ducunt,
Hunc nunquam satis extollunt præconia laudum.
Non igitur mirum, quod, AMICE, TVVM celebrare
Nomen vix ausim. Specimen, quod nobilis artis
Divulgas, omnes hilari de pectore plausu
Non fato comitantur. Ego quoque gaudia testor,
Quæ mihi conditio felix rerumque TVARVM
Successus florens peperit. Verum hoc mihi semper,
Quo prius haud aliquid sive est antiquius unquam,
Officium incumbit, verbis rogantibus alnum
Implorare Deum, pro TEQUE TVAQUE salute.
Si summum numen facili hæc vota excipit aure,
Integritate boni ac egomet lætabimur omnes.

Elmipoli,
d. XXII. m. Martii
CICIO CCXLIX.

I. C. HARBORD,
Brunsvicensis
Sancti. discipl. Cult.

Coll. Miss. A. 148, 39